

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЊЕ
МИГРАЦИЈА У СРБИЈИ

Проблеми и иницијативе

Округли сто – 8. децембар 2014

Организациони одбор:

Младена Прелић, Мирослава Лукић Крстановић, Биљана
Сикимић, Јадранка Ђорђевић Црнобрња, Сања Златановић,
Марта Стојић Митровић

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011 2636-804

Главни и одговорни уредник:
Драгана Радојичић

Уредник:
Мирослава Лукић Крстановић

Лектура
Биљана Сикимић

Дизајн
Бранислав Пантовић, Атеље, Београд

Компјутерска обрада:
Мирослав Нишкановић

Тираж:
100

ISBN 978-86-7587-077-7

Београд 2014

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЊЕ
МИГРАЦИЈА У СРБИЈИ

Проблеми и иницијативе

Округли сто – 8. децембар 2014

Књига апстраката

Београд 2014

ПРОГРАМ

САНУ, Кнез Михаилова 35/І, сала 3

9.30 - 10.00

Регистрација

Отварање скупа

10.00 - 10.20

Поздравне речи

Академик Војислав Становчић

Драгана Радојичић, директор Етнографског института САНУ

Младена Прелић, руководилац пројекта *Мултиетничитет, мултикултуралност, миграције – савремени процеси*

1. сесија

10:20 - 11:10

Председава: Биљана Ђорђевић (Факултет политичких наука, Универзитет у Београду)

Модерира: Тања Вишић (Department of Comparative Social Studies European University Viadrina, Frankfurt/Oder)

- ❖ Биљана Сикимић (Балканолошки институт САНУ, Београд)

Документовање савремених миграција. Балканолошки институт САНУ

- ❖ Ивана Ј. Вучина Симовић (Филолошко-уметнички факултет Одсек за филологију, Универзитет у Крагујевцу) и Ана С. Јовановић (Филолошко-уметнички факултет Одсек за филологију, Универзитет у Крагујевцу)

Истраженост српског језика у дијаспори у оквирима филолошких и (социо)лингвистичких студија

- ❖ Владимир Ивановић (Институт за савремену историју, Београд), Александар Милетић (Институт за савремену историју, Београд) и Петар Драгишић (Институт за нову историју Србије, Београд)

Нови трендови у приступу проблематици југословенских миграција

- ❖ Мирослава Лукић Крстановић (Етнографски институт САНУ, Београд)

Ретроспектива и преиспитивање истраживачких политика: Ка етнологији/антропологији миграција и интердисциплинарном умрежавању

11:10 – 11:30 дискусија

11:30-11:45 пауза

11:45 – 12:35

- ❖ Мирјана Бобић (Филозофски факултет, Универзитет у Београду) и Милица Весковић Анђелковић (Институт за социолошка истраживања, Филозофски факултет, Универзитет у Београду)

Карактеристике и ставови потенцијалних миграната из Србије – неопходност и значај истраживања, теоријска основа и методолошки приступ

- ❖ Дуња Полети (Институт за социолошка истраживања, Филозофски факултет Универзитет у Београду)

Облици просторне покретљивости у Србији: мобилност и миграције

- ❖ Драгана Ковачевић Биелицки (Институт за књижевност, европске језике и студије области, Хуманистички факултет Универзитета у Ослу, Норвешка)

Потреба за преиспитивањем методолошког национализма у истраживању тренутног стања миграција са подручја бивше Југославије у иностранство

❖ Јован Филиповић (Факултет организационих наука, Универзитет у Београду)

Intellectual and Expert Diaspora: Serbian PhDs in the World

12:35 – 12:55 дискусија

12:55 – 14:30 пауза

Публикације о миграцијама– изложба - приредила Биљана Миленковић Вуковић (Библиотека, Етнографски институт САНУ, Београд)

2. сесија

14:30 - 15:20

Председава: Младена Прелић (Етнографски институт САНУ, Београд)

Модерира: Сања Златановић (Етнографски институт САНУ, Београд)

❖ Биљана Ђорђевић (Факултет политичких наука, Универзитет у Београду)

Проблем миграција као изазов кључним политичким концептима и доминантним политичким теоријама

❖ Тања Вишић (Department of Comparative Social Studies European University Viadrina, Frankfurt/Oder)

"Women on the Move": Перспективе у изучавању родних аспеката миграција из Србије у Европску унију

- ❖ Драгана Антонијевић (Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду) и Љубица Милосављевић (Институт за етнологију и антропологију Филозофског факултета Универзитета у Београду)

Старост гастарбајтера: стратегије живота у пензији мигрантске популације

- ❖ Марта Стојић Митровић (Етнографски институт САНУ, Београд)

Неки проблеми у проучавању нерегуларних миграција и азилног система у Србији из перспективе антрополога

15:20 – 15:40 дискусија

15:40 – 15:55 пауза

15:55 – 16:45

- ❖ Петко Христов (Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum, Bulgarian Academy of Sciences)

The Balkangurbet/pečalbarstvo: traditional patterns and new trends

- ❖ Мирјана Павловић (Етнографски институт САНУ, Београд)

Миграција становништва с територије Србије у Турску у историјској перспективи. Проблеми концепције истраживања

- ❖ Јадранка Ђорђевић Црнобрња (Етнографски институт САНУ, Београд)

О којој миграцији је реч? – веза између дефиниције, терминологије и миграција – пример емиграције из Горе у другој половини 20. и почетком 21. века

- ❖ Сања Златановић (Етнографски институт САНУ, Београд)

Методолошки и епистемолошки проблеми истраживања на послератном терену

❖ Гордана Благојевић (Етнографски институт САНУ, Београд)

Повратак у Србију: проблеми проучавања ремиграција у Србији данас

16:55 – 17:15 дискусија

17:15 – 17:30 пауза

17:30 – 19:00

Форум

Предлози и иницијативе о стратегијама интердисциплинарног умрежавања и научно-истраживачкој сарадњи

Председава: Биљана Сикимић (Балканолошки институт САНУ, Београд)

Модерира: Марта Стојић Митровић (Етнографски институт САНУ, Београд)

Главни дискусант: Мирјана Мороквашић–Müller (Institut des Sciences sociales du Politique, Université Paris Ouest Nanterre la Défense, Paris)

КЊИГА АПСТРАКАТА

УВОДНА РЕЧ

Научно истраживање феномена миграција у Србији има дугу традицију и континуирано се спроводи у оквиру различитих друштвених и хуманистичких дисциплина – етнологије и антропологије, социологије, историје, лингвистике, географије, демографије, психологије, права, политикологије, криминологије и др. Досадашња истраживања и резултати, објављени у виду монографија и научних радова, указују на истраживачку валоризацију и научну компетенцију у расветљавању овог проблема. Па ипак, адекватна научно-истраживачка комуникација до сада није постојала. Истраживања су остајала затворена у оквирима дисциплина, што је онемогућавало, или у најмању руку ограничавало, стицање увида у резултате и њихов значај за интердисциплинарну перспективу. Како су данас миграције планетарни феномен, једнако важан на глобалном и на локалном нивоу, сматрамо да би било сврсисходно да се досадашња научна истраживања миграција у Србији детаљније представе и повежу. То ће послужити као основ за будуће интердисциплинарно умрежавање како истраживача тако и истраживања. Уверени смо да само координирана и компаративна научна истраживања миграција

у Србији и региону могу адекватно да представљају овај феномен на домаћој и међународној научној сцени.

Први корак у реализацији ове идеје јесте одржавање округлог стола под насловом *Научно истраживање миграција у Србији: проблеми и иницијативе*. Предвиђено је да се на округлом столу, на основу досадашњих резултата истраживања, укаже на проблеме са којима су се та истраживања суочавала и да се подстакну иницијативе за даљи рад. Концепција округлог стола обухвата представљање и указивање на досадашње и савремене теоријске, методолошке и епистемолошке приступе и проблеме, који отварају дискусију и подстичу иницијативе о истраживачким стратегијама и умрежавању. Овај својеврсни научни скуп и форум фокусиран је на следеће тематске целине:

- Теоријско-методолошки приступи различитих научних области подразумевају особене научне токове и трендове, имајући у виду историјске, друштвено-политичке и културне прилике у којима су се та истраживања одвијала. Зато ће се обратити пажња на дијахрону и синхрону димензију научних истраживања миграција.

- Истраживања представљају сложен, понекад тешко проходан и осетљив рад, јер подразумевају праћење људских кретања која дубоко задиру у психолошке, политичке, социоекономске, културне услове и последице на живот појединца и заједнице. Потребно је да се укаже на питања: шта, где, како и зашто истраживати, односно дефинисати основне проблеме и тешкоће са којима се суочавају истраживачи миграција у Србији.

- Сврха овог округлог стола јесте да се покрену иницијативе за будуће интердисциплинарно умрежавање што би подразумевало да се ради на стварању заједничке платформе научног рада и будућих резултата, а поштујући аутономију сваке дисциплине (напр. стварање одговарајуће базе података, рад на библиографијама, праћење и укључивање у актуелне домаће и међународне пројекте/програме, као и други видови научне интеракције).

Књига апстраката/кратка саопштења замишљена је као платформа за дискусију. Прилози су организовани тако да следе логику од општих прегледа стања у појединим хуманистичким и друштвеним дисциплинама, ка прилозима који се баве ужим, специфичним истраживачким задацима. Динамика, флексибилност и подстицајни рад на округлом столу треба да иницирају научно истраживачку сарадњу и будуће пројекте.

Организациони одбор:

Младена Прелић

Мирослава Лукић Крстановић

Биљана Сикимић

Јадранка Ђорђевић Црнобрња

Сања Златановић

Марта Стојић Митровић

БИЉАНА СИКИМИЋ

Балканолошки институт САНУ, Београд

biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

ДОКУМЕНТОВАЊЕ САВРЕМЕНИХ МИГРАЦИЈА. БАЛКАНОЛОШКИ ИНСТИТУТ САНУ

Основни научни циљеви теренског истраживачког тима Балканолошког института САНУ били су условљени оквирним темама три сукцесивна пројекта финансирана од стране министарства надлежних за науку у Србији током последњих 15 година ("Етнолингвистичка и социоллингвистичка истраживања избеглица и мултиетничких заједница на Балкану", 2002–2005, "Етничка и социјална стратификација Балкана", 2006–2010, "Језик, фоклор и миграције на Балкану, 2011–2014. који је још увек у току), као и статутарно дефинисаним програмом научног рада института. Истицањем избеглиштва у наслову пројекта, миграције су ушле у фокус балканолошких истраживања већ од самог почетка преласка на пројектни систем у Србији. Миграције нису биле унапред задате као тема од стране државних тела надлежних за планирање развоја науке већ су последица личног теренског искуства и научног планирања, као и касније аналитичке обраде од стране сарадника истраживачког тима. Осим истраживача стално запослених на три поменута пројекта, у тимски рад на терену укључивали су се,

према својим интересовањима, бројни екстерни истраживачи – како студенти тако и колеге из других институција чије су научне идеје једнако усмеравале даљи научни рад целог тима.

Тимска теренска истраживања, започета у Балканолошком институту САНУ почетком двадесет првог века, после петнаест година прикупљеног теренског искуства, у методолошком погледу синтетишу приступе англосаксонске антрополошке лингвистике и руске етнолингвистичке школе, али се ослањају и на друге сродне хуманистичке дисциплине које примењују квалитативне методе у свом раду (пре свега у документовању усмене историје и биографских прича). Прихватањем етичких постулата, развијених пре свега у савременој антропологији, и постављањем у први план документовања (и касније – адекватног архивирања) као битног дела истраживачког посла, учињен је помак ка конкретним захтевима друштвених наука (као што је то у социологији, политикологији, психологији). Сва обављена теренска истраживања имају заједнички именитељ: у питању су резултати рада добијени истом методологијом који стоје на располагању свим потенцијалним корисницима у Дигиталном архиву Балканолошког института (ДАБИ). Цео теренски истраживачки подухват у овом тренутку као крајњи резултат има финализацију полифункционалне, мултимедијалне базе података (ДАБИ) са могућношћу стварања различитих типова упоредивих усмених корпуса, али и специјализованих речника насталих на усменој грађи (<http://balksrv2012.sanu.ac.rs/webdict/recnik/allwords>).

Успешност истраживања миграција на терену била је условљена бројним недостацима у примењеној методологији

и теоријским поставкама будући да је истраживачки тим састављен искључиво од филолога. Ради бољег сагледавања питања избеглиштва и мобилности неопходно је било превазилажење дисциплинарних граница и пре свега одустајање од у лингвистици уобичајених захтева за одабир саговорника (старији, што мање образован, провео живот у истраживаном насељу). Питања миграција и мобилности у ширем смислу постала су редовна тема на терену тек одустајањем од класичних теренских етнолингвистичких или дијалектолошких упитника, односно одустајањем од лингвистички 'подобног' *информатора* и коренитом променом односа истраживача и његовог *саговорника*. Само таквим епистемолошким обртом могла се сагледати реалност на терену, а кабинетски задати конструкт препустити другим истраживачима. Прихватањем дикатата самог терена (научни серендипити) отварају се нове истраживачке теме, али се истовремено заострава и однос са класичним постулатима науке. Тема миграција је у пракси била веома ретко унапред задата (само у раду са полуномадским заједницама, колонистима, радницима у иностранству, избеглицама и расељеним лицима).

У наставку ће бити издвојене само неке на терену документоване истраживачке теме које укључују питања миграција и мобилности. Теренска истраживања мањина једним делом обухватају и њихову миграцију. Истраживања Срба у суседним земљама обављана су и тимски и индивидуално: Срби у Словенији (Тања Петровић), Мађарској и Румунији. Тимски рад у српским насељима у Мађарској обављан је у неколико циклуса: септембра 2001. године радило се на Че-

пелској ади, јужно од Будимпеште, у селима Чип и Ловра (М. Илић, Б. Сикимић и М. Вучковић), следеће године (2002) М. Илић и Б. Сикимић радиле су у Медини, жупанија Толна, а 2003. у мађарском делу Барање. У Барањи су истражене мале заједнице Срба у Вилању, Мохачу, Липови и Мађарбоји. Сва ова истраживања обављена су у организацији и уз финансијску подршку Српске самоуправе у Мађарској. Марија Илић је самостално радила у јужнословенским насељима у Мађарској током 2008. године: нека насеља поново истраживана, а у неким се радило први пут (Чип – Szigetcsép, Сентандреја – Szentendre, Тукуља – Tököl и Чобанка – Csobánka). Током 2012. и 2013. године тимски је истраживана и Батања у сарадњи са колегама из Етнографског института САНУ.

Почевши од 2013. траје трогодишњи билатерални пројекат САНУ са Румунском академијом наука ("Срби у Румунији и румунско-југословенске везе у другој половини 20. века"), у оквиру кога су већ обављена истраживања у Поморишју, данашња жупанија Арад (насеља Наћфала, Фелнак, Торња и Арад Гај). Рад је настављен током 2014, када је уз претходно већ истраживана насеља грађа прикупљена и у Моноштору, Печки и Мунари. У тиму су радиле А. Сореску Маринковић, С. Ђирковић и Б. Сикимић.

Истраживања расељених лица са Косова и Метохије карактерише тимски рад, а обављено је захваљујући пројекту Института за српски језик САНУ "Словенски говори на Косову и Метохији" који је током 2003. финансирао Унеско. Чланови тима су самостално или тимски радили са расељеним лицима у избегличким центрима у Лештанима и Калуђерици, а за-

тим у селу Мајур код Јагодине, Панчеву, Неготину, Смедереву (центар "Здраво да сте", центар "Радианац", приватни смештај). Грађа депонована у архиву ДАБИ садржи и грађу других истраживача снимљену са расељеним лицима у другим местима у Србији. Током 2006. године, тим је радио са преосталим расељеним лицима у центру привременог смештаја на Ртњу. Матарушка бања и "Шаторско" насеље у Краљеву још увек су, током лета 2012. године, колективно збрињавали расељена лица са Косова и Метохије, али и избеглице из Хрватске и Босне и Херцеговине. Том приликом прикупљени теренски подаци представљају, нажалост, и једине који припадају избеглицама из ратова са почетка деведесетих година 20. века.

Колонисти у Војводини, досељени после Другог светског рата, били су истраживани у оквиру вишенационалних локалних заједница (на пример, у јужном Банату у селима Владимировац, Баваниште, Скореновац, Омољица). Изузетак је, за сада, бачко село Пригревица у коме су истраживани само колонисти. Планирана су, али никада реализована – истраживања досељеника у Војводину после Првог светског рата и оптаната из Мађарске.

Феномен економских миграната у Војводини се отворио као истраживачка тема у оквиру комплексних истраживања појединих насеља као целина (Баваниште, Уљма, Торак). У оквиру нових интересовања за истраживања миграција, започет је паралелан рад у насељима одакле су радне миграције кренуле и у насеља у која су стигле, пре свега у Банату. Свеобухватан приступ насељу Баваниште и његовим бројним досељеницима из Трговишта сам по себи је наметнуо поновни

тимски рад 2013. године у области Пчиње (у насељима Доњи Стајевац, Радовница, Трговиште, Ђерекарце и Барбаце).

Током 2011. започета је међународна научна срадња са Филолошким факултетом у Бањалуци у раду на пројекту "Проучавање и заштита нематеријалне културне баштине Републике Српске" (руководилац Јеленка Пандуревић). Током тимских теренских истраживања у Републици Српској обављен је низ разговора са гастарбајтерима, повратницима са рада из земаља западне Европе (махом Немачке и Аустрије), али са њиховим супругама које су остале да живе саме са децом у земљи. Иста тема била је истраживана и у Санцаку (2013–2014), где је једнака пажња била посвећена и таласима исељавања у Турску током 20. века.

Гастарбајтерске популације су пре овог теренског искуства биле истраживане само узгредно, углавном у насељима североисточне Србије где је основни истраживачки задатак било документовање влашких говора и културе. Ипак, и на том терену пажња је посвећена гастарбајтерима на раду у Француској и њиховој језичкој компетенцији када је у питању француски језик (Ašić/Stanojević 2008).

Суочавање на терену са веома присутним миграцијама припадника мањина (на пример, Румуна, Влаха, Грка, Черкеза) омогућило је увиде и у различите граничне појаве индивидуалне мобилности (студентске, научне, туризам, ходочашћа/хаџилук, склапање мешовитих бракова и слично). Маја 2013. Марија Илић и Арманда Кодра Хиса (Armanda Kodra Hysa) започињу рад са Албанкама удатим у Србији у региону Санцака (разговори су вођени на српском и албанском језику).

Мобилност некада семиномадских заједница Балкана (Бањаши и Роми у Србији и региону) природно се наметнула од самог почетка њиховог истраживања (почевши од 2002. године). Ове заједнице су истраживане у својим тренутним насељима, као и у неформалним ("картонским") насељима (почевши од 2008. године). На територији града Београда посебна тема рада били Роми Арлије досељени из Прешева и Бујановца у земунска насеља Партизански пут и Циганске рупе.

Као нова тема током лета 2010. отворило се истраживање сезонских грађевинских радника, Румуна из Румуније у Србији. Током 2014. године у Срему је истраживано досељавање из Далмације као последица подизања хидроцентралне Перућа на реци Цетини (1958). Реконструкција старих караванских путева и ханова постало је једно од уобичајених питања на терену захваљујући инцијативи Милоша Луковића.

Сарадници Балканолошког института САНУ објавили су и низ озбиљних научних резултата који се уклапају у тему миграција и мобилности, насталих мимо поменутих теренских истраживања: балканским сточарским миграцијама активно се бави Милош Луковић, а путописима и бедкерима Ђорђе Костић, Љубодраг Ристић и Сања Лазаревић Радак. Још један веома значајан научни допринос била је конференција посвећена миграцијама на Балкану одржана 1988. у Санта Барбари (зборник радова са ове конференције, *Migrations in Balkan History*, објављен је 1989. године).

Кључне речи: савремене миграције, Балканолошки институт САНУ, ретроспектива истраживања

ИВАНА Ј. ВУЧИНА СИМОВИЋ

Филолошко-уметнички факултет. Одсек за филологију

Универзитет у Крагујевцу

ivanavusim@gmail.com

АНА С. ЈОВАНОВИЋ

Филолошко-уметнички факултет. Одсек за филологију

Универзитет у Крагујевцу

anajovano@gmail.com

ИСТРАЖЕНОСТ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ДИЈАСПОРИ У
ОКВИРИМА ФИЛОЛОШКИХ И
(СОЦИО)ЛИНГВИСТИЧКИХ СТУДИЈА *

Од седамдесетих година 20. века наовамо феномени настали у контексту растуће српске језичке дијаспоре представљају предмете истраживања више дисциплина друштвено-хуманистичке оријентације. Међу њима нарочито се истичу она истраживања која се баве њеним историјским, социолошким, демографским, етнолошким, антрополошким и економским аспектима, док се знатно мањи број бави проучавањем одлика и употребе српског као наследног или завичајног

* Апстракт је урађен у оквиру пројекта 178014 "Динамика структура савременог српског језика", који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

језика и манифестацијама српског књижевног језика у дијаспори. Овај недостатак нарочито се уочава када се ради о појавама насталим међу новијим, високообразованим мигрантима.

Почеци филолошких и (социо)лингвистичких проучавања српске језичке дијаспоре датирају с краја седамдесетих година, а пун замах достижу током осамдесетих година. Посебно су била плодна лингвистичка истраживања тадашњег заједничког српскохрватског језика у дијаспори заснована на корпусу који су чинили наративи деце и одраслих из југословенске дијаспоре у Западној Европи, а која су била запажена и међу стручњацима широм света. Најсистематичнија истраживања овог типа објављена су у оквиру лингвистичког пројекта о "породичном језику" југословенске деце из дијаспоре, названом *JUBA* (према називу *Jugoslaviska barn*, који на шведском језику значи "Југословенска деца"). Пројекат је предводио слависта Љубомир Ђуровић (Lubomir Đurovič) на Универзитету у Лунду у Шведској од 1980. до 1983. године, а резултати до којих су дошли он и његов истраживачки тим објављени су у више бројева часописа *Slavica Lundensia* током осамдесетих година.

Проучавање наратива на српском/српскохрватском језику бавила се осамдесетих година и психоллингвистичка истраживачка група која се окупила најпре у Институту за лингвистику, а потом у Институту за јужнословенске језике у Новом Саду. Њени чланови (посебно су значајне Меланија Микеш и Свенка Савић) и бројни сарадници радили су током неколико деценија на проучавању усвајања говора и нарације

код деце којој је српски/српскохрватски матерњи, а у оквиру тога, било је и више радова на корпусу сакупљеном међу децом којој је то наследни језик.

Различитим аспектима двојезичности у југословенској дијаспори бавили су се, у мањој или већој мери, и други истраживачи, а своје радове су објављивали широм Југославије самостално или у оквиру зборника радова (на пример: Стојановић и Вукосављевић 1978; Нећак-Лук и Штрукељ (ур.) 1984; Васић и сарадници s.a.; Мурцева-Шкарић (ур.) 1987; Савић (ур.) 1989; Бекић (ур.) 1990).

Питањима везаним за социолингвистичке одлике српскохрватског или хрватскосрпског језика у дијаспори, као и проблемима наставе на матерњем језику југословенских миграната, систематично се бавила током осамдесетих и почетком деведесетих година Андрина Павлинић-Волф (Pavlinić-Wolf). Она и њене колеге из Центра за истраживање миграција и народности у Загребу (касније Институт за миграције и народности), објавили су читав низ социолингвистичких радова у вези са језиком југословенских миграната у часопису који је Центар покренуо 1985. године под називом *Миграцијске теме. Часопис за истраживање миграција и народности* (од 2001. године назива се *Миграцијске и етничке теме*).

Са распадом Југославије и ратовима који су вођени деведесетих година на Балкану, нарушава се континуитет и у филолошким и (социо)лингвистичким истраживањима српског језика у дијаспори, баш у време када проучавање завичајног језика добија велики замах у свету. Лингвистичка истраживања која су настала у наредној фази окрећу се проучавању спе-

цифичних филолошких и (социо)лингвистичких тема. Значајна су истраживања о прекоморској језичкој дијаспори. Међу њима важне су студије Кринке Видаковић-Петров о култури, периодици и књижевности српских миграната у САД, као и оне које се баве прекључивањем кодова (енг. *code-switching*) код говорника српског језика у САД (Јелена Филиповић) и Аустралији (Јована Димитријевић-Савић). Појединим аспектима одржавања / замене језика у српској језичкој дијаспори уопште бавиле су се и саме ауторке овог излагања.

Филолошки и (социо)лингвистички радови у којима се проучава српски језик у дијаспори релативно су малобројни за временски распон од три, четири деценије у којем су настали. Међутим, њихове резултате и значај не можемо и не смемо занемарити. На то нас обавезују и основна начела научног рада која јасно налажу да свако ново истраживање мора бити утемељено на разматрању и критичком осврту на теоријске и методолошке поставке и резултате релевантних претходних радова. Дакле, потребно је да се начини систематизација тема и резултата претходних филолошких и (социо)лингвистичких радова који су се бавили говорним и писаним српским језиком у дијаспори како би се данашњи филолози и (социо)лингвисти боље упутили у библиографију и главне тенденције у овим истраживањима. Осим тога, важно је нагласити да стварно продубљивање наших знања о српском језику у дијаспори у његовим различитим манифестацијама подразумева не само промовисање даљих истраживања унутар филологије и лингвистике, већ изискује и њихово

интердисциплинарно и трансдисциплинарно усмерење. Стога, овим излагањем желимо да повећамо и обновимо интересовање у српској научној јавности за проучавање српског језика и идентитета његових говорника у дијаспори, али и да скренемо пажњу на потребу да се наши стручњаци из различитих дисциплина међусобно боље повежу и заједнички укључе у савремене токове у области проучавања миграција и дијаспоре.

Кључне речи: српски језик, дијаспора, филолошки и (социо)-лингвистички радови

ВЛАДИМИР ИВАНОВИЋ,
Институт за савремену историју, Београд
wladivo@yahoo.com

АЛЕКСАНДАР Р. МИЛЕТИЋ,
Институт за новију историју Србије, Београд
armiletic@yahoo.com

ПЕТАР ДРАГИШИЋ,
Институт за новију историју Србије, Београд
petardragisic@hotmail.com

НОВИ ТРЕНДОВИ У ПРИСТУПУ ПРОБЛЕМАТИЦИ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ МИГРАЦИЈА

Током последњих неколико година из српске историографске продукције појавили су се радови који имају другачији и у значајној мери иновативни методолошки и тематски приступ проблематици југословенских миграција. Ово се, пре свега, односи на монографије аутора Владимира Ивановића и Александра Р. Милетића, као и чланке и студије Владана Јовановића и Петра Драгишића. Бављење свакодневицом живота емиграната и социо-културним интеракцијама са друштвом земље-домаћина, усвајање транснационалног контекста и компаративног приступа у сагледавању процеса миграција, као и увођење родног аспекта миграционе про-

блематике само су неке од новина које се појављују у овим радовима а које раније нису биле предмет истраживања.

На тему југословенских међуратних миграција Александар Р. Милетић написао је монографију која је објављена у Београду¹ и потом у Берлину.² Милетићев чланак из ове тематике нашао се и у угледној едицији посвећеној (пост)југословенским миграцијама.³ У овим радовима по први пут је системски сагледана административна процедура и механизми контроле који су били на располагању југословенској исељеничкој служби. Аутор је проблематику исељеничке политике сагледао у глобалном контексту узимајући у обзир светски поремећај у режиму слободе кретања људи који је изазвао Први светски рат.

Аутор је сагледао бројне аспекте исељеничке политике: од поверљивих концепција о пожељним и непожељним, прихватљивим и неприхватљивим формама исељавања, до конкретне политике која је фаворизовала, односно спречавала, одређене врсте миграција. Етнички кључ и војне потребе зе-

¹ A. R. Miletić, *Journey under Surveillance. The Overseas Emigration Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Global Context 1918-1928*. Beograd: INIS, 2009.

² *Journey under Surveillance. The Overseas Emigration Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Global Context 1918-1928*. Berlin-Wien-Münster: Lit Verlag, 2012.

³ "(Extra-)Institutional Practices, Restrictions and Corruption. Emigration Policy in the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes (1918-1928)," 95-120. In *Transnational Societies, Transterritorial Politics. Migrations in the (Post-)Yugoslav Region, 19th-21st Century*. Edited by Ulf Brunnbauer. Munich: R. Oldenbourg Verlag, 2009.

мље имале су најзначајнији утицај у вођењу ове политике. Уредбе и циркулари којима је ова политика била провођена били су углавном поверљиве природе што је целокупној процедури давало један полузванични карактер.

Значајна дискрециона права у одлучивању по појединачним молбама за пасош отварала су простор за корупцију и изнуђивање новца од стране апликаната. Милетић се посебно бавио овим аномалијама у администрирању исељеничког процеса. Једно поглавље монографије посвећено је родним питањима и специфичном женском аспекту исељеничке политике. У овом поглављу Милетић подробно образлаже исељеничку/усељеничку процедуру и правни контекст положаја жене-емигранткиње, који указује на суштинску деградацију и дискриминацију ове друштвене групе под плаштом патријархалних и патерналистичких концепција које су биле на снази у земљи и у међународном праву.

Владан Јовановић је бавећи се процесима интеграције бивших османских територија у српску и југословенску државу, објавио неколико радова (заснованих претежно на домаћој дипломатској грађи) о исељавању муслимана у Турску⁴ и о колонизацији Косова и Македоније.⁵

⁴ "Iseljavanje muslimana iz Vardarske banovine: između stihije i državne akcije", *Pisati istoriju Jugoslavije: viđenje srpskog faktora*, Beograd 2007, str. 79–99; *Ibid.*, "Interministerijalna konferencija Kraljevine Jugoslavije o iseljenju 'neslovenskog elementa' u Tursku (1935)", *Prilozi*, br. 35, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo 2006, str. 105–124; "In Search of Homeland? Muslim Migration from Yugoslavia to Turkey, 1918–1941", *Токови историје*, бр. 1-2/2008, Београд 2008, стр. 56–67; "Југословенско-турски демографски

Владимир Ивановић се већ скоро читаву деценију бави тематиком југословенских гастарбајтера. Његови бројни радови и нарочито његова монографија⁶ баве се одласком Југо-

аранжмани до средине педесетих година 20. века": *Турска - регионална сила?*, уредили Миша Ђурковић, Александар Раковић, Институт за европске студије, Београд 2013, стр. 205–215.

⁵ Vladan Jovanović, "Tokovi i ishod međuratne kolonizacije Makedonije, Kosovo i Metohije", *Tokovi istorije*, br. 3/2006, Beograd 2006, str. 25–44; Ibid., "Демографске одлике Вардарске бановине и проблеми самоидентификације", *Етноантрополошки проблеми*, бр. 2 (год. 7), Београд 2012, стр. 563–584.

⁶ V. Ivanović, *Geburtstag pišeš normalno: Jugoslovenski gastarbajteri u Austriji i SR Nemačkoj (1965–1973)* Institut za savremenu istoriju, Beograd 2012; Ibid., *Die Beschäftigung jugoslawischer Arbeitskräfte in Österreich in den 1960er und 1970er Jahren*, Zeitgeschichte Nr. 40 Hft. 1, Innsbruck 2013. Ibid., *Nostalgija za prugom, Das Freizeitverhalten jugoslawischer Gastarbeiter in der BRD und Österreich*, u: Hannes Grandits, Holm Sundhaussen (Hg.), *Jugoslawien in den 1960er Jahren. Auf dem weg zu einem (a)normalen Staat?*, Harrasowitz Verlag, Wiesbaden, 2013. Ibid., "Mehr Wagen als Kühe" – *Jugoslawische Migrationspolitik bezüglich der Abwanderung auf vorübergehende Arbeit in Auslands*, in: Jörn Nuber u. Angelika Welebil (Hg.): *Gastarbeit, Gehen-Bleiben-Zürückkehren, Positionen zur Arbeitsmigration im Raum Ex-Jugoslawien*, Wien 2012. Ibid., *Der späte Sieg der Gartenzwerge: Ökonomie- und Kulturtransfer durch die Gastarbeiter? Jugo-Serbische Fallbeispiele*. in U. Brunnbauer, K. Novinscak, C. Voß (Hg.): *Gesellschaften in Bewegung. Emigration aus und Immigration nach Südosteuropa in Vergangenheit und Gegenwart*, München-Berlin, 2011. Ibid., *Durch Ersparnisse zum Arbeitsplatz. Investitionen der Gastarbajteri in die Wirtschaft der SFRJ*, in Initiative Minderheiten (Hg), *Viel Glück! Migration heute, Perspektiven aus Wien, Belgrad, Zagreb und Istanbul*, Mandelbaum Wien 2010. Ibid., *Zaključivanje sporazuma o angažovanju jugoslovenske radne snage sa SR Nemačkom*, Hereticus, 4/2009, Beograd 2009.

словена на рад у иностранство и њиховом свакодневицом. Књига обрађује широк спектар тема посматрајући их кроз транснационални оквир: одлазак на рад, становање, слободно време радника, школовање југословенских радника, слика југословенских гастарбајтера у иностранству и у Југославији, жене и деца у миграцији. Његов методолошки приступ одликује се иновативношћу уз примену најновијих теоријских приступа у проучавању миграција. Он укључује у првом реду рад на разноврсној историјској грађи како југословенској, тако и немачкој и аустријској (архивска документа, новине и часописи, филм, интервјуи са актерима, визуелни материјал, плакати, фотографије). Теоријски приступ базира се на теоријама трансмиграције, транслокалитета, теорија репрезентација, имагологије, јавног и приватног. Обрађујући овај феномен XX века који има великог утицаја на историју како земаља бивше Југославије тако и земаља Западне Европе Ивановић пише својеврсну транснационалну историју.

Петар Драгишић се бави различитим аспектима српске и југословенске емиграције после Другог светског рата. Осим једног чланка посвећеног проблему такозване информбировске емиграције,⁷ једног чланка о повратку дела југословенских исељеника у Југославију непосредно после Другог светског рата,⁸ те текста о хрватској политичкој емиграцији ше-

⁷ Petar Dragišić, "Napred-list jugoslovenskih emigranata u Bugarskoj – pristalica Kominforma", *Tokovi istorije*, 3-4 (2005), 125–143.

⁸ Petar Dragišić, "Nazad u neizvesnost: Povratak jugoslovenskih emigranata u Jugoslaviju 1945–1951", *Arhiv*, 1-2 (2009), 134–141.

здесетих година прошлог века,⁹ остали његови текстови баве се економском (гастарбајтерском) емиграцијом од шездесетих година 20. века, и то пре свега у Савезној Републици Немачкој, Аустрији и Швајцарској.¹⁰ Поред ових радова, у једном чланку аутор се бави и актуелним питањем идентитета турских емиграната у СР Немачкој на основу анализе филмова познатог немачког редитеља турског порекла Фатиха Акина.¹¹

У радовима о југословенској економској емиграцији (гастарбајтерима) пажња је посвећена политици тадашњег југословенског режима према питању економски мотивисаног емигрирања из Југославије, те различитим политичким и економским спектима овог феномена. Акцент је стављен на ек-

⁹ Petar Dragišić, "Analiza "Hrvatske države" (maj-jun 1969) – organa Hrvatskog narodnog odbora", *Tokovi istorije*, 1 (2012), 150–158.

¹⁰ Petar Dragišić, "Ein Volk unterwegs. Migranten aus Serbien 1971–2002", *Themenportal Europäische Geschichte* (<http://www.europa.clío-online.de/2010/Article=447>); Petar Dragišić, "Emigriranje iz Srbije od šezdesetih godina XX veka do danas : kvantitativni pregled", *Tokovi istorije*, 3 (2013), 233–249; Petar Dragišić, "Jugoslovenska ekonomska emigracija u Švajcarskoj šezdesetih i sedamdesetih godina XX veka", *Godišnjak za društvenu istoriju*, 2 (2012), 65–76; Petar Dragišić "Jugoslovenski ekonomski migranti u Austriji od početka 60-ih godina do raspada Jugoslavije", *Tokovi istorije*, 1-2 (2009), 55–65; Petar Dragišić, "Klubovi jugoslovenskih radnika u Zapadnoj Evropi 70-ih godina", *Tokovi istorije*, 1 (2010), 128–138; Petar Dragišić, "S druge strane granice – s druge strane zakona. Jugoslovenski kriminalci u inostranstvu u drugoj polovini 60-ih godina", *Arhiv*, 1-2 (2013), 177–191.

¹¹ Petar Dragišić, "Slika turske emigracije u Nemačkoj u filmovima Fakiha Akina", *Turska regionalna sila?*, Beograd 2013, 178–188.

ономски и на политичко-безбедносни сегмент гастарбајтерске емигрирације. Истраживани су покушаји југословенских власти да остваре политички и идеолошки утицај на југословенске економске емигранте (преко југословенских дипломатских представништава, мреже југословенских клубова у иностранству, допунске наставе на југословенским језицима за децу југословенских радника у иностранству). Југословенској политичкој емиграцији посвећена су два рада. Испитивањем садржаја писања емигрантске штампе реконструисани су политички ставови југословенских информбировских емиграната у Бугарској, односно ставови хрватске политичке емиграције крајем 60-их година.

Кључне речи: југословенске миграције, ретроспектива истраживања, транснационални контекст, компаративни приступ, родни аспект

МИРОСЛАВА ЛУКИЋ КРСТАНОВИЋ
Етнографски институт САНУ, Београд
Mimaluk1@gmail.com

РЕТРОСПЕКТИВА И ПРЕИСПИТИВАЊЕ
ИСТРАЖИВАЧКИХ ПОЛИТИКА. КА
ЕТНОЛОГИЈИ/АНТРОПОЛОГИЈИ МИГРАЦИЈА И
ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНОМ УМРЕЖАВАЊУ

Етнолошко проучавање миграција има своје препознатљиве методолошке приступе, терминологије, аналитичке стратегије, дискурзивне аутономије и научне парадигме. Па ипак, у домаћој научној категоризацији до сада није маркирана научна област и академски предмет *етнологија и антропологија миграција*, као што није трасиран ни пут ка интердисциплинарном умрежавању. Више од шездесет година резултати етнолошких истраживања миграција били су реализовани у виду пројеката, монографија, самосталних истраживања, академских радова, обликујући тако својеврсне институционалне политике у служби научних, државних и националних интереса. Да ли су истраживања миграција имала своје самосталне и независне научне путање или су увек била у надлежности институционалних татора – политичких, административних и академских центара моћи? Да ли су о томе одлучивали истраживачи или налогодавци?

У оквиру конституисања и конструисања научних политика Етнографског института САНУ¹ од 1947. године до данас, истраживања миграција су реализована према пројектним циклусима и тематским блоковима. Педесетих година двадесетог века политика научних пројеката заснивала се на континуитету истраживања, предеоних целина, насеља и порекла становништва зацртаних у парадигмама Цвијићеве антропогеографске школе, издања Српског етнографског зборника и Статута Етнографског института САНУ. Генетички приступ је одговарао профилисању етнологије као "националне науке" и "науке о народу". Истовремено, етнологска истраживања била су усмерена ка праћењу реструктурирања људске покретљивости и просторне реконфигурације диктирано од стране тадашње државне политике. Етнографски активизам и актуелизација тема су се, тако, уклапали у политички конструкт процеса индустријализације и урбанизације.² Такви пројекти Института добили су зелено светло од државне администрације (Републичке заједнице за научни рад СР Србије), дајући утилитарни допринос "развоју социјали-

¹ О ретроспективи истраживачких политика етнографског института САНУ видети: Miroslava Lukić Krstanović, Migration Studies: Ethnology and Policy of Institute of Ethnography SASA, Гласник Етнографског института САНУ, LXII (2), Београд, 2014, 15–35.

² Теренска стратегија је подразумевала рад у оним назначеним пунктовима где су ти процеси били најизразитији: миграције и деконфигурација насеља у Колубарско – рударском басену, измештање насеља и становништва приликом изградње хидроцентрале Ђердап I–II и деоница пруге Београд – Бар (Д. Дрљача, Б. Влаховић).

стичког друштва" са задатком рекогносцирања и праћења друштвених промена.³ Истраживања предеоних целина и транслокалних миграција у другој половини двадесетог века представљала су главни стожер и препознатљив маркер етнографије. Она су се од седамдесетих година проширила на области етничких процеса – проучавања српских мањина у суседним областима (Срби у Румунији и Мађарској) и проучавања етничких мањина у Војводини (Словаци, Русини, Украјинци, Пољаци). Шездесете и седамдесете године двадесетог века донеле су нове и свеже теме, али са још увек чврстом националном платформом која се вештом мимикријом заклањала у термину *наши народи*. Непромењени етнографски стандарди колекционарства и дескрипције још увек су имали теоријске празнине са недовољном деконструкцијом значења и аналитичког продирања у комуникацијску и симболичку срж миграцијских свакодневица. Време истраживања, обим истраживања и финансије били су у склопу годишњих извештаја и дугорочних планова за реализацију не тако обимне издавачке продукције (Гласници Етнографског института и Зборници Етнографског института).

Највећи помак у истраживању миграција започет је осамдесетих година двадесетог века са конципирањем области исељеништва/емиграције (дијаспоре у прекоокеанским земља-

³ Седамдесетих година устаљује се дугорочан пројекат под називом "Етничке и етнoлошке одлике становништва Србије", а у оквиру пројекта ради се на истраживањима приградских насеља, миграција и сталних промена у народној култури (руководилац Д. Бандић).

ма)⁴ и радних миграција у европским земљама. Покретачи ове иницијативе били су Д. Дрљача и С. Зечевић, захваљујући којима је 1981. године озваничен пројекат *Етнолошко проучавање исељеништва из Србије* (Д. Дрљача, М. Павловић, М. Лукић Крстановић). Биле су то године када се синхронизовано оснивају институције за проучавање миграција на тадашњим републичким нивоима (што ће се показати као гарант за будуће националне политике – хрватске, српске, словеначке, македонске миграције, али не и југословенске!).⁵ Први пут се систематски проучавају емиграцијски процеси и етнички проблеми из угла етнологије. Етнографска истраживања уместо нативног позиционирања фокусирају се на нове терене великих метропола као што су Чикаго (САД), Торонто, градови у провинцији Онтарио (Канада). Истраживачки рад и праћење емиграцијских процеса се, дакле, одвијао у великим урбаним срединама, што је подразумевало посебне теренске стратегије и тактике: комуникативни динамизам, мултипликовани рад, стационирана истраживања са трајањем и до шест

⁴ Погледајмо како је термин *мигрант* имао конструктивне и дискурзивне преображаје: социјализам – *радници на привременом раду; политичка емиграција, југословенска емиграција*; у постсоцијализму устаљује се термин *српска дијаспора, гастарбајтери*, новији термини – *трансмигранти, мигранти, радни мигранти* и др.

⁵ Институционализација проучавања миграција одвија се у оквиру: Института друштвених наука у Београду (Ж. Танић и М. Приморац), Института за међународну политику у Београду (В. Гречић), Центра, касније, Института за миграције и народности у Загребу, Етнографског института САНУ, *Inštituta za slovensko iseljenstvo in migracije*.

месеци. Иза тих пројеката стајала је државна политика и финансије, односно републичке (читај: националне) институције, САНУ као супервизор, а подршку су давали универзитетски департмани и ко-ментори на чикашком и торонтском универзитету. У време социјалистичке Југославије истраживања емиграције су спадала у ред "ризичних" често и спутавајућих теренских пракси, имајући у виду став државне политике према тадашњој емиграцији која је била етикетирана ка "пријатељска" и "непријатељска" емиграцију (велики број писаних материјала и докумената били су цензурисани печатом поверљивих материјала, те тиме и истраживачки недоступни). Ма колико су истраживања емиграције била под финансијским и политичким надзором државе, истраживачи су морали да стварају своје самосталне истраживачке и финансијске ресурсе да би у потпуности могли да одговоре постављеним научним задацима. Од тада па све до данас успоставља се амбивалентан статус истраживача миграција: истраживач је зависан од налогодаваца (државе и научних институција) и има обавезујуће задатке и циљеве рада према њима. Истраживач је независан, самостално одлучује и програмира рад, али тиме нема никакву институционалну потпору и заштиту свога рада. До краја двадесетог века стратегије и тактике истраживања миграција модификовале су одговарајуће етнолошке политике: положај истраживања био је компатибилан државном буџету од кога су се одвајала средства за теренски рад који је био основна база научних резултата. Истраживач – службеник – теренац био је део система са циљем и задацима који су требали паралелно да оправдају детерминисане

парадигме од националног и државног значаја. Шта се десило између деведесетих година и двехиљадите године? Да ли само финансије, политичка сцена или повлачење етнолога од горућих тема друштва кризе – запажа се стагнација у пољу етнолошких истраживања миграција (о избеглицама само један рад – Љ. Гавриловић; и даље у фокусу српска дијаспора – Г. Благојевић; историја миграција у Боки Которској – Д. Радојичић).

Последњих година пројекатске политике Етнографског института САНУ, Одељења за етнологију и антропологију Филозофског факултета, Института за етнологију и антропологију – све се више усаглашавају са научним трендовима и европским програмима. Посебно наглашавам интензивну сарадњу и заједничка истраживања миграција и етничких заједница са сарадницима Балканолошког института САНУ (руководилице Б. Сикимић и М. Прелић) и врло динамичну билатералну сарадњу са Словенијом, Бугарском, Чешком, Мађарском, Русијом, Шведском и др. Да ли говоримо и даље о национализацији науке или о транснационалним смерницама? С једне стране, више пажње се обраћа питањима миграција у мултиетничким срединама, имајући у виду историјске преломе и процесе као што су Немци у Војводини (А. Крел), Горанци у Београду (Ј. Ђорђевић Црнобрња), српске заједнице на Косову (С. Златановић), миграције из Србије у Турску (М. Павловић). Више није реч само о проучавању етничких ентитета, већ о сложенима интеракцијама и конфликтним односима у којима се нивелишу и конструишу разноврсни колективитети – од представа до предрасуда. Следећи блок

истраживања поставља миграције у жаришта транснационалних кретања људи – њихових статуса, права и дискриминација: азиланти, нерегуланрни мигранти (М. Стојић Митровић), положај и статус "гастарбајтера", нова тржишта рада, миграције и старост (Д. Антонијевић и Љ. Милосављевић) и др. Миграције пролазе кроз термилошке и дефиницијске ревизије: како одредити границе етничког и националног⁶ или транснационалног миграторног идентитета. Савремене мреже комуникација, разноврсни посреднички агенси отварају нова истраживачка поља. Етнологи и антрополози се сада суочавају са новим истраживачким модусима – наративи, медији, правне регулативе и др., а у циљу расветљавања оне суптилне стране живота и кретања људи, односно слојевитости и вишезначности онога што мигранти мисле да јесу, како се представљају, како се етикетирају, како их други виде, прихватају или не прихватају. Кроз дубинске интервијуре, животне приче, разговоре, посматрања, расветљавају се многе недорочености и проблеми. Истовремено, оваква истраживања су врло сложена, каткад и ризична. Она се суочавају са перманентним проверама, дистанцама, херметизмом администрације и државних тела, који научни рад доводе под сумњу, неповерење, или једноставно незаинтересованост. Управо тај скучени маневарски простор деловања, имајући у виду и уобичајену финасијску немоћ или неделотворност, оставља истраживања миграција на маргини научног значаја

⁶ Видети истраживања "наше" дијаспоре на пример у Аргентини (М. Стефановић – Бановић, Б. Пантовић).

и компетенције. Интердисциплинарна сарадања могла би да постане формални гарант истраживачке делотворности, не само за интерну научну употребу, већ и као препознатљив репрезент на међународном научном тржишту и у домену друштвене утилитарности.

Кључне речи: етнологија, антропологија, научне политике, миграције.

МИРЈАНА БОБИЋ

Филозофски факултет, Универзитет у Београду
mbobic@f.bg.ac.rs

МИЛИЦА ВЕСКОВИЋ АНЂЕЛКОВИЋ

Институт за социолошка истраживања, Филозофски
факултет, Универзитет у Београду
milica.ves@gmail.com

КАРАКТЕРИСТИКЕ И СТАВОВИ ПОТЕНЦИЈАЛНИХ
МИГРАНАТА ИЗ СРБИЈЕ – НЕОПХОДНОСТ И ЗНАЧАЈ
ИСТРАЖИВАЊА, ТЕОРИЈСКА ОСНОВА И
МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП

Истраживање миграционог потенцијала Србије може се посматрати као изазовно и корисно из две перспективе. С једне стране, наше друштво самим процесом исељавања трпи велике последице. Прво, поставља се питање демографског губитка. Како је на нашим просторима запажен континуирани процес старења становништва, пад наталитета и снижен морталитет, исељавање – готово по правилу младог и радно способног становништва, може Србији донети велике демографске, социјалне и економске губитке.¹ Међутим, с друге

¹ Прогнозе за Србију у периоду 2011–2041. прилично су обесхрабрујуће и показују да постоји могућност да број становника у 2041. години

стране, наша дијаспора, синхронизована са одговарајућим државним политикама, може у великој мери да учествује у просперитету матице. Иако владајући дискурс иде у прилог сталног губитка и слабљења земље као последице исељавања становништва, изоставља се чињеница да најразвијеније земље света своју дијаспору постављају на врх приоритета развоја у сваком погледу. Развијање одговарајућих и усклађених државних политика могло би допринети да се и наша дијаспора више не посматра само као губитак, већ и као приоритетан ресурс националног развоја.

С друге стране, исељавање са наших простора занимљиво је и за земље дестинације. Из њихове перспективе, долазак наших држављана на њихову територију и укључивање имиграната у домаће економске, културне и социјалне структуре може да има двојак утицај. Усељавање и интегрисање високообразованих и талентованих странаца може само да убрза даљи напредак земље дестинације и такве миграције су охрабриване у њиховим развојним политикама. Међутим, страх се јавља од доласка неквалификованог и сиромашног становништва и тражилаца азила које би представљало додатни те-

падне на 5,5 милиона, што би за око 23% било мање него у 2011, да обим радне снаге падне за 21% и да се број становника старијих од 65 година повећа за 14% (Kupiszewski i dr. 2012). Овакво стање које, поред опадања броја становништва, карактерише и његово рапидно старење, првенствено је последица негативног природног прираштаја – у периоду од 2006. до 2010. кретао се између 31,9 хиљада и 34,7 хиљада (Pavlov 2012: 2). Међутим, ова ситуација је и последица негативне нето миграције која се у овом периоду кретала око 15 хиљада годишње (Pavlov 2012: 2).

рет за њихове социјалне структуре. Европска унија, која је уз Америку најчешћа одредница наших миграната, вођена страхом од доласка таласа имиграната из земаља нових чланица, иницира бројна истраживања која за циљ имају предвиђање броја имиграната из земаља које имају тенденцију прикључења. Студије овог типа рађене су у нашем региону – поред истраживања Међународне организације за миграције (ИОМ) која је 1998. истраживала миграциони потенцијал на овим просторима,² у Србији је Група 484 спровела слично истраживање у оквиру пројекта *Западни Балкан на белој шенгенској листи* (Pavlov, 2009).

Промена политичких и економских услова у Србији као и њеног геополитичког положаја, захтева ново истраживање овог феномена. По угледу на раније обављена истраживања и сада би најприкладнија почетна теоријска основа приступа био микроаналитички модел у чијем је средишту појединац који доноси одлуку да ли ће мигрирати или не, тј. да ли показује намеру да се исели. Податке о интенцијама испитаника, због бројности и тако поузданијег закључивања, најбоље је прикупити анкетним истраживањем које би обухватило репрезентативан узорак за Србију, док би питања у упитнику

² Ово истраживање је обухватило, поред тадашње Савезне Републике Југославије (без Косова и Метохије), још 11 земаља Централне и Источне Европе. Налази су показали да наши грађани имају највећи миграциони потенцијал (чак је 26% становништва желело да се трајно исели из земље). Међутим, ови резултати захтевају сталну проверу, уз промењену методологију, услед континуиране измене политичког и социоекономског контекста.

требало фокусирати на планове за будућност испитаника, његове жеље, вредности и очекивања, разлоге евентуалног пресељења, као и ставове о условима живота у његовој локалној средини. Услед бројних недостатака оваквог приступа,³ промењеног целокупног друштвеног контекста, а ради потпуније слике о карактеристикама потенцијалних миграната и евентуалној реализацији миграција, у анализу треба укључити макромодел (анализа политичких, економских и културних структура) и мезомодел (анализа структура, снага, број и садржај социјалних веза миграната). Овакав приступ би захтевао ангажовање научника и стручњака из разних области и континуирано праћење понашања испитаника, што представља велики изазов за реализацију самог истраживања.

Упркос бројним тешкоћама реализације истраживања и свеобухватне теоријске основе, сматрамо да је свака студија миграционог потенцијала вишеструко корисна: на првом месту, овом студијом случаја можемо проверити усвојене теорије о профилу потенцијалног прекограничног мигранта, затим анализом ставова о локалној заједници и друштвеним и политичким приликама у земљи долазимо до извесних *психолошких фактора* који их наводе на размишљање да напусте земљу,

³ На првом месту неизвесност у погледу остварења миграционих интенција и дужине боравка појединца у иностранству. Затим, испитивање утицаја правних баријера које касније могу бити уклоњене (услед чланства у ЕУ, нпр). На крају, тешко је утврдити да ли су се предикције реализовале и због тешкоћа у праћењу и мерењу миграционих кретања.

док анализом ставова о разлозима за пресељење везаним за дестинацију упућује на *pull факторе*. Можда и најважније, ове анализе су значајне за израду миграционих политика земље (на коју циљну популацију треба утицати и које факторе узети у обзир за задржавање потенцијалних миграната или подстицање њиховог циркуларног кретања и инвестирања у земљу порекла).

Кључне речи: миграциони потенцијал, истраживања, миграционе политике, Србија

ДУЊА ПОЛЕТИ

Институт за социолошка истраживања, Филозофски
факултет, Универзитет у Београду
dunja.poleti@gmail.com

ОБЛИЦИ ПРОСТОРНЕ ПОКРЕТЉИВОСТИ У СРБИЈИ: МОБИЛНОСТ И МИГРАЦИЈЕ

О механичком кретању становништва дуго се размишљало из перспективе миграција. Током година формулисане су и бројне дефиниције овог појма од којих је највећи број њих у обзир узимао промену места становања (Salt, Clarke, 2004: 9–11), а оне су затим одређивале актере, узроке и последице који ће бити у фокусу истраживања. Већина аутора је у своје концепте уводила две димензије – време и простор. И док су једни сваку промену места становања, без обзира на дестинацију и трајање сматрали миграцијама, други су под њима подразумевали облик просторне покретљивости између различитих географских делова, обраћајући пажњу само на трајну промену места становања.¹ Иако сагласност око ових димензија није постигнута, често се под миграцијама имплицитно подразумева прелазак веће просторне раздаљине и намера да се остваре дугорочн(и)ја решења.

¹ Тако данас Уједињене нације дефинишу миграције као: "облик просторне покретљивости између једног географског дела и другог, подразумевајући под тим трајну промену места становања" (наведено према Vobić, 2007: 103).

Бројне друштвене промене, укључујући развој технологија, транспортних система, али и глобализацију, довеле су до промена у савременим миграторним обрасцима у последњих пар деценија. Ово је навело истраживаче на преиспитивање временске и просторне димензије кретања становништва и редефинисање теоријских приступа.

Истраживања су указала на то да не постоји један модел особе коју можемо назвати мигрантом, већ се ради о широком спектру људи који могу преузети многобројне форме миграционих токова. Миграције су стога све чешће почеле да се схватају као поткатегорија ширег концепта кретања, који обухвата различите врсте и облике људске мобилности, од путовања до трајног исељавања. Оно што дефинишемо као миграције своди се на питање арбитарног избора о томе где ћемо повући црту која је временски специфична (Salt, 2010). Дакле, увидевши да се дугорочне промене места боравка све чешће замењују привременим пресељењем, краткорочним и циркуларним кретањима, теоретичари су се окренули појму просторне мобилности.

Ипак, концепт мобилности далеко је од једнозначног и у друштвеним наукама се користи у веома различитих значењима, почевши од социјалне мобилности, па све до географије кретања, која може обухватити физичко мењање места, али и метафоришно кретање људи, робе, информација, идеја итд. (Kaufman, 2002: 35). Дебате о мобилности не свODE се само на пуко пребројавање оних који нису статични, оне утичу на формирање модела који представљају конструкцију социјалне реалности, задирући тако и у саму срж савременог друштва. Суштинско питање јесте да ли сажимање времена и простора доводи до смањења

социјалних ограничења која спутавају друштвену акцију, односно можемо ли савремено, глобализовано и постмодерно друштво, захваљујући развоју технологије и транспортног система, окарактерисати као отвореније и слободније. Теоретичари који налазе потврду за овакве ставове, често идеолошки и некритички изузетно позитивно вреднују намеру за кретањем. По њиховом мишљењу, мобилност је добра, она значи отвореност ума, откривање и искуство, те се стога залажу за улагање напора у то да индивидуе максимизирају мобилност. Овакве тврдње део су вредносног система и показују да просторна мобилност није лишена друштвених конотација, те да се она данас успоставља као нова парадигма, као императив, односно као жељан животни стил (Bonnet et all, 2008: 65, Kaufman, 2002: 37).

Они аутори који проучавају мобилност у свом ужем значењу, доводећи је у везу са миграцијама и кретањем, развили су различите типологије просторне покретљивости становништва. Када, на пример, Кауфман говори о кретању људи, он овај појам користи у најмање четири значења: резиденцијална мобилност (са посебним освртом на резиденцијалне циклусе), миграције (интернационалне и интеррегионалне имиграције и емиграције), путовања (туристичка и пословна) и дневна мобилност (дневне миграције) (Kaufman, 2002). Други истраживачи (Limmer, Schneider, 2008) разликују резиденцијално кретање (миграције) од репетитивног кретања (мобилност). Као посебне категорије издвајају оне који су искусили вишеструке форме кретања, али и оне код којих је приметно статично животно искуство, односно изостанак физичког премештања.

Основни циљ овог рада јесте да истражи различите облике просторне мобилности у градовима средње величине у Србији. Полазећи од схватања миграција, као дугорочнијих промена места становања, и мобилности, као временски ограничене, чешћих и краћих путовања, изграђена је прилагођена типологија кретања. Први специфични циљ рада јесте одређивање обима и форми ових кретања. Како се очекује да се утврде разлике у социо-демографским и социо-економским карактеристикама ових група, одређивање особености миграната и мобилних грађана представља други специфични циљ који је постављен. У оквиру њега испитаће се да ли се данас о мобилности може говорити као о пожељном, чак императивном стилу живота међу млађим, високо образованим особама, специфичног брачног и економског статуса. На крају, пошто се просторна мобилност тешко може разумети ако се не узму у обзир специфичне географске и регионалне структуре (Vonnet et al, 2008: 66), последњи специфични циљ овог рада јесте испитивање утицаја регионалних особености и просторне организације мреже насеља на обрасце кретања становништва. Наиме, како је просторна организација мреже насеља оквир за одвијање унутрашњих миграционих процеса, а кретање увек један од облика интеракције између различитих типова насеља уско везаних за њихову хијерархију (Лукић, 2011: 25), ни спацијална перспектива не би требало да буде запостављена.

Кључне речи: механичко кретање становнишва, мобилност, миграције, градови средње величине, Србија.

ДРАГАНА КОВАЧЕВИЋ БИЕЛИЦКИ

Институт за књижевност, европске језике и студије области,
Хуманистички факултет Универзитета у Ослу, Норвешка
dragana.kovacevic@ilos.uio.no

ПОТРЕБА ЗА ПРЕИСПИТИВАЊЕМ МЕТОДОЛОШКОГ
НАЦИОНАЛИЗМА У ИСТРАЖИВАЊУ ТРЕНУТНОГ
СТАЊА МИГРАЦИЈА СА ПОДРУЧЈА БИВШЕ
ЈУГОСЛАВИЈЕ У ИНОСТРАНСТВО

На методолошки национализам као проблем односа друштвених наука према свом пољу истраживања указано је од стране различитих аутора који се баве пољем миграција и студија транснационализма, као што су, на пример, Улрих Бек, Стивен Вертовек, Нина Глик Шилер и Андреас Вимер. Вимер и Глик Шилер у свом чланку "Methodological Nationalism, The Social Sciences and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology" ("Методолошки национализам, друштвене науке и проучавање миграције: Есеј у пољу историјске епистемологије") пишу како је методолошки национализам натурализација глобалног режима националних држава од стране друштвених наука:

"In the eyes of nation-state builders and social scientists alike, every move across national frontiers becomes an exception to the rule of

sedentariness within the boundaries of the nation-state"¹ ["У очима градитеља националних држава, као и истраживача у домену друштвених наука, свако кретање преко националних граница постаје изузетак од правила станционирања унутар граница националне државе."]

Аутори чланка сматрају да методолошки национализам репродукује слику друштвеног света подељеног у ограничене, културно специфичне јединице националистичког размишљања. Ово је нарочито применљиво на студије миграција, где се поље и субјект истраживања најчешће дефинише као, на пример, "Срби у Немачкој", "Пољаци у Великој Британији" и слично. Иако је овакав фокус донекле неопходан за ограничење истраживања, постоји потреба да му се критички приступи. На основу личног искуства са истраживањем идентитета и припадности бивше деце избеглица са подручја бивше Југославије у Норвешкој, мој аргумент је да је оваква врста преиспитивања и критике нарочито актуелна за истраживање миграција са "наших" подручја. Потреба за размишљањима и истраживањима у правцу превазилажења методолошког национализма има посебно добре разлоге када је у питању истраживање миграција са подручја бивше Југославије у иностранство, ради добијања обухватније слике мигрантских искустава и мрежа, као и ширења и продубљивања поља истраживања.

¹ "Methodological Nationalism, The Social Sciences and the Study of Migration: An Essay in Historical Epistemology", *International Migration Review*, Volume 37, Issue 3, pages 576–610, September 2003, str. 576.

Наиме, у већини земаља које имају значајан број миграната и потомака миграната пореклом са подручја бивше Југославије, постоји комплексна мрежа која обухвата врло различите типове миграција и миграната. Неки од примера су предратни економски мигранти, ратне избеглице, тражиоци азила, такозвани "љубавни мигранти", као и послератна, најчешће радна миграција, различитих генерација и образовних профила. Поред овакве разноликости и чињенице да различити људи које у датом тренутку "затичемо" у дефинисаном пољу или земљи истраживања бораве више или мање трајно, чак и више или мање легално, ситуација је веома комплексна. Наиме, деценије искуства и прошлости у заједничкој држави, блискост матерњих језика и предратна структура Југославије са традиционалним присуством мањина у данас национално дефинисаним државама-наследницама понекад чини врло проблематичним ограничење истраживања, тако да ће студија покривати етнички или национално дефинисане и ограничене групе или просторе. Разлози за ово су многоструки. Навешћу три, по мом мишљењу, најистакнутија разлога:

1. Феномен концепта "наши људи" се често у дискурси-ма миграната у иностранству користи да означи шире поље од ексклузивних етничких група чак и за оне који немају сумње да таквим групама припадају и са њима се самоидентификују. Мреже "наших људи" у иностранству су често много шире и комплексније од искључиво етнички успостављених мрежа. Иако је и такав тип повезивања несумњиво присутан и утицајан, он свакако није једини.

2. Поменута комплексност "етничке структуре" бивше Југославије чини проблематичним само питање порекла, или – "бити из" одређене државе. Ово је често евидентно на примерима људи који се самоидентификују као Хрвати или Срби из Босне и Херцеговине, Срби из Босне и Херцеговине, Албанци и Срби са Косова, Мађари из Војводине и тако даље. Дефинисање истраживања по принципу припадности етничкој групи искључује искуства људи који потичу са истог подручја али се не идентификују са већинском групом, док дефинисање истраживања по принципу порекла из одређене државе или регије занемарује могућност да је код многих припадност "етницитету" истакнутија од припадности "земљи порекла".

3. Миграције разних типова миграната, а нарочито ратних избеглица, комплексне су у смислу да људи нису једноставно директно емигрирали из такозваних "матица" у своје коначне дестинације, већ су прошли кроз разна боравишта унутар и ван граница бивше Југославије. Радни мигранти такође често "окушавају срећу" у више различитих земаља у којима бораве мање или више трајно. Због свега овога потребно је узети у обзир такозвану "транснационалну" перспективу или објектив (*transnational lens*) у истраживању миграција уместо поједностављене дихотомије "земља порекла – земља тренутног боравка".²

² Основна идеја је да се обрати пажња на везе и праксе које превазилазе национални простор као примарну референтну тачку за

Из ових разлога неопходно је да истраживачи заинтересовани за миграције "Срба" или миграције "из Србије" буду критички настројени према искључивим критеријумима дефинисања поља истраживања, као и свесни потребе за дијалогом са истраживањима и истраживачима који се баве миграцијама из свих бивших југословенских република. Иако је фокусирање на "бившу Југославију" потенцијално још једна врста падања у замке методолошког национализма, сматрам да такав фокус ипак шири и продубљује поље истраживања миграција са ових простора, као и да избегава многе од могућих критика које може изазвати фокус искључиво на данас углавном национално дефинисане државе-наследнице.

Кључне речи: методолошки национализам, миграције, бивша Југославија, иностранство

активности и идентитете. Портес наглашава "the need to examine the relations between migration and change under a transnational lens because of the increasing boundedness of the global system." [потребу да се преиспитају релације између миграције и промене из транснационалне перспективе због растуће ограничености глобалног система"]. (види Portes, A (2010) Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36:10, 1537–1563, p. 31) Вертовец у свом чланку "Trends and impacts of transnationalism" [Трендови и утицаји транснационализма) транснационализам дефинише као "as set of sustained long-distance, border-crossing connections" [skup održanih konekcija na daljinu koje prelaze granice]. Vertovec, S. 2004 "Trends and impacts of transnationalism", *Centre on Migration, Policy and Society Working Paper No. 3*, University of Oxford, page 3.

JOVAN FILIPOVIĆ

Faculty of Organizational Sciences, University of Belgrade,
Serbia

jovanf@fon.rs

INTELLECTUAL AND EXPERT DIASPORA: SERBIAN PHDS IN THE WORLD

Besides literature review and definitions of intellectual and expert Diaspora, as well as brain drain and brain gain, the paper presents research results obtained in order to gain insight into magnitude and diversity of the Serbian Diaspora human resource potential, which is both the stimulus and "warp and woof" of the Diaspora Virtual University (DVU). DVU is a place where new solutions are created through actualization of potential knowledge of a nation (Diaspora and Motherland experts with transnational experience) and where old solutions are reconsidered and redefined through the process of virtualization. It is an emerging transnational community of identity capable of creating conditions for healthy, sustainable, and life enhancing local communities, culture, and economy to flourish and evolve.

Foundation of such a university may be instrumental in expanding a nation's academic, research, economic and cultural space across the World and uniting experts under one corps. This academic, research, entrepreneurial, cultural and sports

institution would help a nation to better integrate with the rest of the World, with the participation of its Diaspora.

Diasporas play a role in the home country development by establishing conduits through which skills, expertise and knowledge flow transnationally. Their utility lies in expanding the frame of reference, from the scale where brain gain is viewed exclusively in terms of the benefit to the Motherland to the scale focused on the "social dynamics of knowledge production in its own right" (UNESCO, 2006: online). Knowledge creation occurs transnationally, in spaces and places susceptible to knowledge emergence. Diaspora Virtual University makes precious contribution to brain gain by developing such meeting, interaction and learning spaces and places.

Extended data base, which also includes close to 6400 Serbian PhDs, shows that practically there is no single field (academic, research, cultural, entrepreneurial, and sport) in which Serbian Diaspora is not significantly represented. Moreover, estimates say the number of Serbian PhDs' and doctoral students in the world is much higher, reaching well over 10.000. We presume that the situation is similar with other nations with significant Diaspora. The data were collected using different approaches such as internet search, personal communication, public domain academic and research databases (university, alumni clubs, research institutes, conferences, seminars, brain gain programs, Serbian Diaspora knowledge networks etc.) and experts in Diaspora applications through specially designed web-site.

Specifically, the results include (i) geographical distribution of identified Serbian PhDs in Diaspora, (ii) number and

percentages of identified Serbian PhDs in Diaspora in different countries, (iii) number and percentages of identified Serbian PhDs in Diaspora in different areas, (iv) gender distribution of identified Serbian PhDs in Diaspora, (v) number and percentages of identified Serbian PhDs in Diaspora according to the place of graduation and (vi) number and percentages of identified Serbian PhDs in Diaspora according to professional specializations. The findings are generalized to corroborate claims of the importance of Diaspora virtual universities for the creation of knowledge economy frameworks in other countries with significant Diaspora.

Although the findings appear encouraging (we have been finally able to identify significant number of Serbian intellectuals in the World) we still cannot configure the appropriate model of government engagement in Motherland-Diaspora partnership. Moreover, in practice, the situation is even grimmer, since intellectual Diaspora is often faced with challenges arising in an environment complacent to the needs and wants of certain political groups. These presented figures picture a very depressing scenario, since Serbia is losing its vital resource, talent. If not turned into brain gain, made instrumental through Diaspora Virtual University like initiatives, which can provide social and economic benefit for the Motherland, this process will continue with all the negative characteristics of crude brain drain.

Key Words: intellectual diaspora, expert diaspora, Serbia

БИЉАНА ЂОРЂЕВИЋ

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду
biljana.djordjevic@fpn.bg.ac.rs

ПРОБЛЕМ МИГРАЦИЈА КАО ИЗАЗОВ КЉУЧНИМ ПОЛИТИЧКИМ КОНЦЕПТИМА И ДОМИНАНТНИМ ПОЛИТИЧКИМ ТЕОРИЈАМА

Данас је уобичајено да се интересовање нормативних политичких теоретичара за питања миграција веже за реакцију аутора на тврдњу Џона Ролса, једног од најзначајнијих политичких теоретичара XX века, да принципе правде најбоље можемо идентификовати ако третирамо друштва као затворена, као самодовољне схеме сарадње у које људи улазе рођењем и излазе након смрти, и где могу задовољити све своје потребе. Чињеница да су људи све чешће и из различитих разлога мигрирали и живели део живота ван својих земаља, односно мењали земље које су називали својима, постала је политички незанемарљива и веома важна. Како је политичка теорија била везана за методолошки национализам – фокусирање на питања правде, слободе, демократије унутар националних граница, пре свега либерално-демократских држава – све присутнији проблем миграција довео је до потребе испитивања кључних концепата (нпр. правда vs. глобална правда) и превазилажења владајућих концепција политичке

заједнице. Питање миграција се показало посебно проблематичним за либералну политичку филозофију као *mainstream* политичку филозофију која, будући да почива на идеји о моралној једнакости људи, тешко може конзистентно да уважи став да државе имају право да дискриминишу људе. Оне то чине вршећи своје суверено право да бирају нове чланове – како будуће грађане, тако и имигранте као резиденте који би потенцијално могли аплицирати за држављанство. Додатна, видљива, нелиберална димензија сваке имиграционе политике тиче се контроле и управљања границама које подразумевају принуду, ограничење и превенције слободног кретања људи, као и притварање и криминализацију миграната. Нелиберални симболи тзв. либералних имиграционих политика су изградња зидова на границама, поновне милитаризације пограничних полиција, принудни центри за мигранте у нерегуларном положају, депортације итд.

Тај очигледни и тешко премостиви сукоб између државе и појединца разлог је ширења интересовања за питања миграција унутар либералне политичке теорије. Сада основна питања либералне миграционе теорије постају питања односа између појединца *који није грађанин* и државе, парадокс права на емиграцију и непостојања гарантованог права на имиграцију, питање моралне исправности и праведности у разликовању између грађана и не-грађана, питање моралне арбитарности државних граница које су често настале након неправедних освајања и ратова, односно питања шта дугујемо својим суграђанима а шта онима који то нису, и, најзад, питања да ли је право политичких заједница на демо-

кратско самоопредељење (па тиме и на ограничење дељења свог политичког чланства, односно затварање граница и селекцију пожељних миграната) јаче од права појединаца да бирају политичке заједнице којима ће припадати.

Једино релативно лако решиво питање за либералне теоретичаре тицало се права на пријем одређене категорије миграната – избеглица. Међутим, и то се данас оспорава јер се преиспитује идеолошки основ дефинисања принудне миграције. Према дефиницији валидној за међународно право, избеглице су принуђене да мигрирају (немају моћ деловања!), беже од рата, геноцида и прогона те као такве имају право на одлазак и право на улазак у земље уточишта. Та дефиниција не уважава бежање од сиромаштва за које неки савремени аутори данас сматрају да треба да буде третирано као принудна миграција јер су страх од смрти због глади и страх од смрти због политичког прогона подједнако валидни разлози за прелазак граница. Даље, климатске избеглице ће у будућности морати да прелазе границе својих земаља јер ће читаве земље нестајати под водом и питање је у којој мери данашња дефиниција избеглица може да обухвати овај проблем. Најзад, депортације се не квалификују као принудне миграције иако је јасно да се током ових миграција спроводи принуда која се сматра легитимном. Али та легитимност почива на политичким концептима који су управо миграцијама доведени у питање.

Марксистичка теорија такође има озбиљан проблем да пружи задовољавајући оквир који би могао да обухвати бројне миграцијске проблеме. Марксисти не полазе са станови-

шта права појединаца на имиграцију, односно права државе да имиграцију спречи, већ је њихов кључни појам класа. У том контексту, марксизам је у основи космополитски и не тиче га се питање реконституисања националних политичких заједница. Даље, марксисти се највише интересују за економске имигранте који јесу претња домаћим радницима будући да смањују цену рада, али су и најексплоатисанији (мада не у класичном марксистичком смислу) тиме што раде тешке, опасне, слабо плаћене послове које домаће становништво не жели да обавља. Миграције тако производе два пролетаријата у оквиру националних држава. Из овога јасно произилази питање: да ли су заступници слободног кретања људи промотери постојећег система који се обично карактерише као нпр. тржишни фундаментализам или неолиберализам, посебно од оних који га сматрају дубоко неправедним системом, или су тржишно вођене миграције добитна комбинација за све актере – земље емиграције, земље имиграције и саме мигранте? Противљење миграцијама може се правдати на различите начине: одбраном радника миграната од експлоатације због њиховог прекарног статуса, заштитом земаља у развоју од одлива мозгова, и заштитом радника имигрантских земаља и висине њихових зарада. Тако се може догодити да марксисти, комунитарци, социјалдемократе и националистички конзервативци имају исти став различито образложен по питању праведности отварања, односно затварања граница. Међу истраживачима који се баве миграцијама никада није реч о томе да неко заиста сматра да су миграције лоше саме по себи, већ је реч о различитој оцени њи-

хових последица и самим тим различitim оправдањима и предлозима за (већу или мању) улогу држава и међународних организација у регулисању овог питања. Тако је дошло до концепта управљања миграцијама који доминира дискурси-ма унутар миграционих јавних политика. Он се у основи у теоријском смислу своди на либертаријанско оправдање права на слободу кретања за "одабране и пожељне" и комунитарно и секуритизовано оправдање затварања граница за остале, "непожељне и опасне". Иако се управљањем миграцијама тежи постизању баланса између жељене и нежељене миграције, исти миграциони процеси нису увек подједнако корисни или штетни за мигранте и за друштва земаља пријема.

Кључне речи: политички концепти, политичке теорије, проблем миграција

ТАЊА ВИШИЋ

Department of Comparative Social Studies, European
University Viadrina, Frankfurt (Oder)

tanja.visic@gmail.com

"WOMEN ON THE MOVE": ПЕРСПЕКТИВЕ У
ИЗУЧАВАЊУ РОДНИХ АСПЕКТА
МИГРАЦИЈА ИЗ СРБИЈЕ У ЕВРОПСКУ УНИЈУ

Иако је до сада много тога речено о родним аспектима миграција у светским академским студијама у Србији се о радним (аутономним) миграцијама жена врло мало пише и готово уопште не истражује. Невидљивост жена које све више учествују у различитим облицима миграција узрокована је пре свега недостацима у теоријско-методолошком пољу у друштвеним и хуманистичким наукама. Идеја да је дошло до промене у родном размеру миграција, а тиме и до феминизације миграционих токова која су карактерисала нов период миграција, била је нашироко прокламована од стране научника у последње две деценије. Међутим, пре би се могло рећи да је промена која се догодила заправо феминизација научног интереса за проблем односа рода и миграција него "феминизација миграција". У прилог томе говоре квантитативна истраживања рађена после 2000. године чији резултати указују на стидљив пораст учешћа жена у светским токовима миграција у периоду од 1960–2000 од свега 2%, а који је не-

сразмеран готово експоненцијалном расту публикација и истраживања о родним аспектима миграција нарочито после 80-их. Ревизионистичке историје миграција показале су да жене јесу мигрирале, али услед недостатка академског препознавања женског мигрантског искуства оне су представљане као секундарни мигранти, пасивне пратиље мушких чланова породице, али не и као индивидуални актери. Одговори на проблем изостављања жена из студија миграција као што су приступи *add and stir* и *women only* нису дали очекиване резултате. Први су били корисни утолико што су били корак ка упоређивању диференцијалних квантитативних вредности не узимајући у обзир то да род заправо проистиче из односа моћи и преговарања и да се не може разумети пуким повећањем броја жена. Други приступ је ишао ка продубљивању разумевања женског искуства са ризиком да се жене представљају кроз доминантне стереотипне репрезентације које обично портретишу жене као пасивне жртве са малим или готово никаквим шансама да мобилишу своје ресурсе.

Студије миграција биле су критиковане као генерализујуће и андроцентричне све до краја 80-их и почетка 90-их када је направљен искорак у виду деконструкције родно неутралне претпоставке која је била базирана на доминантном мушком мигрантском искуству. Утицаји постструктуралистичких и постмодерних теоријских праваца, а посебно перформативне теорије рода подстакли су истраживаче/ице да узму у обзир род као производ друштвеног поретка, процес који је истовремено социјални, политички и културни као и то да је род централни организујући принцип друштвених односа.

Динамичка и релациона карактеристика рода, друштвена и идеолошка условљеност стварања родних улога довеле су до промена у приступу анализи миграционих образаца. Миграциони процеси најбоље илуструју како се родни идентитети укрштају са политичким, економским и културним контекстима те да се улоге мушкараца и жена константно мењају. Редефинисање теоријско-методолошког приступа и допринос феминистичке теорије утицао је на промене у различитим дисциплинама што је имало за циљ стварање посебног истраживачког поља родних студија миграција (*Gender and Migration Studies*) чија је наглашена мултидисциплинарност и разноликост теоријских приступа неизбежна последица трансформативне природе миграција.

Једна од релативно скорашњих парадигми важних за родне миграције настала 90-их година јесте *транснационализам*. Ова парадигма претпоставља постојање ткз. транснационалних поља као плурилокалност која структурира свакодневни живот, друштвене позиционираниости, запослење, животне биографије, мобилност и њене путање и, уопште, идентитете који превазилазе контексте националних друштава. Теорија транснационализма је ослабила конвенционални појам миграција као линеарних процеса који воде ка насељавању у другој земљи уз очекивану интеграцију и асимилиацију. Тиме је прокрчена стаза ка истраживању оних врста мобилности које су краткотрајне, одвијају се у неправилним временским размацима и различитим државама на различите начине који зависе од различитих граничних режима. Међутим, скорашња антрополошка и историјска истраживања су потврдила неконзи-

стентност ове парадигме када су у питању нпр. "гастарбајтери". Транснационалне активности и њихов трансформишући ефекат на економском, политичком, културном и друштвеном плану у земљама порекла и земљама дестинације показало се да не укључују оне маргинализоване групе које често не учествују у овим активностима. Проблем транснанационализма је у томе што адекватно не укључује специфичности мигрантских група које могу бити родне, класне, расне или пак етнички, национално и узрасно специфичне.

Развој нових тенденција у проучавању родних аспеката миграција су заправо иницирале промене у оквиру самог феномена миграција. Промениле су се форме миграција као и њихови актери и актерке. Последње три деценије границе у Европи су се радикално мењале услед новог геополитичког сценарија: демонтаже социјалистичких режима и наступајућег пост-социјалистичког транзицијског периода и проширења Европске уније према истоку. Индуковане су нове форме мобилности, нова динамика прелажења граница, али и само значење појма миграција. Аутори и ауторке који помену те геополитичке промене виде као кључне за "феминизацију миграција" сматрају да су жене мигранти из Источне и Југоисточне Европе важан чинилац у друштвеном, културном и политичком домену свакодневног живота и у Источној и Западној Европи. Осим нових форми мобилности и преласка границе појавиле су нове тежње, потребе и мотивације за миграцију било да је то студирање, брак, припајање породици, тражење азила, избеглиштво, итд. Разноврсни мотиви доводе и до различитих мигрантских статуса жена: економске ми-

гранткиње, жене које мигрирају ради склапања брака, жене избеглице, студенткиње, азиланткиње или жене које раде у сивој економији најчешће у сектору кућног рада, обављања неге и бриге о деци и старима.

Реакција на поменуте драматичне промене првенствено се десила у областима националних политика везаних за социјална и економска права миграната, а самим тим утицала и на академске расправе у оквиру политичких теорија, теорија држављанства, теорије модела државе благостања итд. Нове геополитичке границе поставиле су и нове захтеве креирајући константне промене и врло компликовану динамику између оних који јесу европски држављани, оних који су постали нови европски држављани и оних који то нису. Класичне студије миграција, утемељене у европском држављанству, доведене су у питање уколико се само погледа у статистику која показује пораст броја жена миграната које се крећу на линијама исток-запад и север-југ дајући тако значајан допринос Европи у социо-културном, економском и политичком домену. У овом смислу, нове форме мобилности, које су често нерегуларне (овде мислим на мигранткиње без докумената, без радних дозвола или дозвола боравка у земљама ЕУ) не треба искључиво посматрати као нове форме илегалности и криминала већ радије као важан фактор промена у свакодневном животу и националним политикама које се тичу социјалне и здравствене заштите, радног права, мигрантских економских и социјалних права. Овде је важно истаћи да осим доприноса у све већем броју анализа измењених социо-економских структура и политичких институција, родних режима, треба посебно обрати-

ти пажњу на могућност стварања хибридних идентитета. Ова могућност произилази из постајања разних облика људске интеракције као што су прекогранична пријатељства, бракови, посао, савремене технолошко-комуникацијске везе, културна сарадња и културне размене које превазилазе националне границе. Сви ови односи не могу се више посматрати као процекли из старих идеолошких подела и политичких конструкција, бинарних дефиниција и дихотомија било да су оне временске (социјализам и "оно што долази после њега"), просторне (исток – запад), културне (европски и Други) као и родне (бинарне опозиције између мушкараца и жена тј. додељивање улога и статуса утемељених у биолошким датостима).

Овај рад осим што има за циљ да пружи преглед друштвених промена и пратећих академских изазова у облику теоријских и методолошких иновација у пољу родних студија миграција, антиципира подробнија сагледавања веза између микро нивоа проучавања (индивидуалне праксе, идентитети и позиције) и макро нивоа (трансформације политичких и економских структура различитих институција социјалне заштите и сегмента тржишта рада). Будућност истраживања родних миграција условљена је даљим преиспитивањима доминантних парадигми унутар различитих дисциплина трасирајући тако путеве новим теоријским поставкама које ће омогућити описивање и разумевање специфичности у непрегледним различитостима мигрантских ситуација и искустава.

Кључне речи: родне миграције, транснационализам, социо-политичке промене, Србија, ЕУ

ДРАГАНА АНТОНИЈЕВИЋ

Одељење за етнологију и антропологију Филозофског
факултета Универзитета у Београду

dantonij@f.bg.ac.rs

ЉУБИЦА МИЛОСАВЉЕВИЋ

Институт за етнологију и антропологију Филозофског
факултета Универзитета у Београду

ljmilosa@f.bg.ac.rs

СТАРОСТ ГАСТАРБАЈТЕРА: СТРАТЕГИЈЕ ЖИВОТА У ПЕНЗИЈИ МИГРАНТСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ

Фокус овогодишњег истраживања на пројекту Етнолошко-антрополошког друштва Србије "Амбивалентна носталгија у културном наслеђу и идентитету гастарбајтера", који је водила проф. др Драгана Антонијевић са сарадницима, тичао се стратегија преживљавања у старости које гастарбајтери предузимају када оду у пензију. Истраживања су обављена у Кучеву и Бечу са укупно 23 испитаника оба пола.

За гастарбајтерску популацију, која се таквом одређује управо уласком у специфичну сферу рада – "привременим" одласком на физички рад у иностранство – старост се дефинише према критеријуму изласка из активне сфере рада. Већина испитаника је остварила тзв. превремену или инвалидску пензију, да би навршавањем одређених година (свака зе-

мља има своју горњу границу) прешла у старосну. Ипак, извештај број наших испитанка испунио је активним четрдесетогодишњим радом услове за пуну старосну пензију. Међутим, како велики број гастарбајтера у пензију одлази махом у педесетим годинама због болести или повреда на раду, нема претпостављене тежине привикавања на пензионерски живот. Они најчешће настављају да живе на два места, у домовини и иностранству где су остварили пензијски статус, задржавајући неке елементе активног рада али сада у сивој зони.

Део гастарбајтера, који због болести није у стању да настави овакав вид живота, најчешће се враћа у домовину где их чека празно домаћинство. Болест, напредовање старости и усамљеност, најчешће се у почетку превазилазе унајмљивањем незапослене женске особе да брине о њима неколико сати у току дана или неколико дана у недељи. Када се и такве могућности исцрпу, логичан след догађаја доводи их у старачки дом. Приватни старачки дом у Кучеву, у коме је обављено истраживање, показује да су корисници у сто одсто случајева управо гастарбајтери повратници у пензији или родитељи оних који сада раде у иностранству. Нешто их је мање у државном дому, али је и тамо приметан њихов пораст.

Ипак, став неких наших испитаника је противан одласку у старачке домове које доживљавају као пораз, немоћ и напуштеност од ближњих, очекујући од своје деце да живе с њима или да воде о њима активну бригу. Будући да, махом, и њихова деца и унуци живе и раде у иностранству, велики број гастарбајтерских пензионера све више се одлучује, као стратегију преживљавања у старости, да остане у иностранству у

близини своје деце и добре здравствене неге коју истичу као бољу, јефтинију и доступнију него што је имају у Србији. У том смислу приметна је и родна разлика: жене су преваходно те које без много двоумљења одлучују да пензионерски живот наставе у иностранству у близини своје деце, док се већи број мушкараца одлучује за повратак у домовину или за живот "на два колосека".

На тај начин уочене су, као важне, следеће појаве: 1. пораст пензионисаних гастарбајтера који живот у старости настављају у иностранству, а не у домовини; 2. скоро искључиво присуство девизних пензионера – бивших гастрабајтера у боље организованим и опремљеним али скупљим приватним старачким домовима; 3. пораст социјалних проблема гастарбајтерске популације која се од некадашње бриге за материјалну обезбеђеност најмлађих чланова премешта на бригу о социјалној и здравственој обезбеђености најстаријих чланова породице који су отишли на рад у иностранство у првом и другом мигрантском таласу.

Кључне речи: гастербајтери, стратегије преживљавања у старости, Кучево, Беч

МАРТА СТОЈИЋ МИТРОВИЋ
Етнографски институт САНУ, Београд
martastojic@gmail.com

НЕКИ ПРОБЛЕМИ У ПРОЧАВАЊУ НЕРЕГУЛАРНИХ МИГРАЦИЈА И АЗИЛНОГ СИСТЕМА У СРБИЈИ ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ АНТРОПОЛОГА

Феномени који се у званичној политичкој и административној комуникацији обично називају нерегуларним миграцијама и азилом постају све израженији у другој деценији XXI века. Томе свакако доприноси повећање броја расељених у 2013. години на глобалном нивоу, који је достигао чак 51,2 милиона и највећи је од завршетка Другог светског рата. На европском плану 2014. година донела је два неславна рекорда: чак 165.000 људи је покушало да пређе Средоземно море и тако дође до неке од земаља ЕУ, а чак 3.000 људи је смртно настрадало у тим покушајима. Оваква велика миграциона кретања нису остала без одјека у српском контексту. У 2014. години, до новембра месеца, неких 8.500 особа је изразило намеру да затражи азил. Сматра се да овај број представља приближно 20–30% броја особа које административно непримећено пролазе кроз Србију на путу ка Мађарској, али и Хрватској. Постоји јака тенденција да се ова два типа миграционих кретања административно-правно прецизно раз-

двоје и да се утврде посебне процедуре за сваки тип. Она би се најлакше могла описати као претежно хуманитарна за лица која траже азил и претежно секуритарна за нерегуларне мигранте. У стварности је ситуација далеко компликованија и ове административне категоризације тешко одговарају стању на терену. Међутим, ове две парадигме, хуманитарна и секуритарна, перзистирају у различитим односима у концептуализацијама и друштвеној пракси која се развија у вези са миграцијама.

Од увођења азилног система у Србији 2008. године дошло је до многих промена у начину на који се ова кретања спроводе, али и до промена начина на који локално становништво и државни органи одговарају на њих. Промењени су број и порекло миграната, мењају се руте, дужина трајања транзита кроз Србију, начини транспорта, преферирана места преласка границе, места боравка у Србији, примењују се техничке иновације приликом граничне контроле и регистрације миграната, наступиле су промене у тумачењима извесних законских одредби, дошло је до отварања нових привремених центара за смештај лица која су затражила азил и тако даље. Све ове промене у начину транзита кроз Србију наступиле су као последица економских и политичких дешавања у ширем региону и напредовања процеса евроинтеграције Србије и суседних земаља. Дакле, нерегуларне миграције и азил у Србији се могу посматрати искључиво као део регионалних процеса, у којима национална држава има прилично сужен избор смера и метода деловања. Такође, резултати територијално ограниченог истраживања миграција позивају

на упоређивање са одговарајућим истраживањима из других држава у региону у којима се јавља овај феномен у мало измењеном контексту а који се првенствено односи на степен интегрисаности у ЕУ, како би се дошло до уопштенијих закључака. Нажалост, оваква сарадња међу антрополозима у региону још увек није успостављена.

Комплексност феномена, који дубоко задиру у етичка, безбедносна, економска, политичка и друга питања, захтева интензивну сарадњу стручњака из различитих области, пре свега правника, политиколога, економиста, социолога, антрополога, али и активиста, хуманитараца, особа које раде у међународним и невладиним организацијама, запослених у државним службама попут Комесаријата за избеглице и миграције, полиције, локалних политичара и тако даље. Реалност је таква да се сарадња успоставља најчешће на основу личних веза и упорности истраживача, а не на основу утврђене процедуре.

На локалном нивоу, тј. у местима где је присуство миграната повећано, неопходно је применити метод истраживања који се сматра карактеристичним ако не и кључним за антропологију – метод посматрања са учествовањем. Он захтева директан и интензиван контакт истраживача са особама које су припадници популације у којој / о којој се истраживање врши. Циљ примене овог метода је стицање увида у одређене аспекте људског понашања који би остали непримећени уколико би се ова метода изоставила. Проблема за спровођење овог метода у локалној средини има више. Пре свега, ту су криминализација миграната и секуритизација миграција

уопште, али и виктимизација лица која траже азил. Ово утиче и на перцепцију истраживача на терену. У замишљеном екстремном случају, истраживач би могао да буде доживљен од стране локалног становништва или државних органа као неко ко покушава да стекне материјалну или другу корист из своје сарадње са мигрантима, затим, као неко ко подржава активности популације која се сматра опасном за друштво или као неко ко може да нашкоди лицима под међународном заштитом. Евентуални настанак оваквих проблема би свакако био избегнут када би постојала институционализована заштита истраживача који се бави друштвено и политички осетљивим питањима на терену.

Да резимирам, могу се издвојити следећи типови проблема са којима се сусреће антрополог истраживач нерегуларних миграција и азила у Србији. Пре свега, ту је недостатак институционалне сарадње са другим истраживачима, стручњацима или релевантним службама, недостатак сарадње са истраживачима из региона и последично – немогућност поређења резултата истраживања и евентуалних утврђивања општијих закључака, и, на крају, потенцијална рањивост истраживача на терену која произилази из непостојања институционализованог облика заштите приликом обављања истраживања.

Кључне речи: регионална сарадња, институционална сарадња, антрополошки теренски рад, институционална заштита

ПЕТКО ХРИСТОВ

Institute of Ethnology and Folklore Studies with
Ethnographic Museum, Bulgarian Academy of Sciences
hristov_p@yahoo.com

THE BALKAN *GURBET*/ *PEČALBARSTVO*: TRADITIONAL
PATTERNS AND NEW TRENDS

The paper presents an observation on the various traditional forms of cross-border seasonal labour mobility on the Balkans, both as agricultural work away from the home place and as large-scale temporary craftsmen's migrations of builders, bakers, dairy workers, confectioners and so on. In countries like Albania, Bulgaria, Greece, Macedonia and Serbia, traditional cultural models of cross-border labour mobility – encompassing the majority of the male population of entire regions – have existed for centuries. These migrant groups created the specific subculture of *gurbet*, which the men carried with them in the big city, at the same time altering the entire model of traditional culture in their home regions. The annual journeys of men from various mountain parts of the Balkans "at work" and "for gain" (*pečalba*) over the years developed specific features of the feast-ritual system and folklore in the villages of these regions; the specific *gurbet* "milieux de mémoire" appeared, a basis for regional identity.

The paper presents both the transformations and social impact in local societies and the formation of trans-border communities in the modernized city. At the same time, the traditional Balkan *pečalbarstvo* is an important condition for mutual penetration between various cultures and peoples and for creating new cultural patterns and various multidimensional identities.

Key Words: pečalbarstvo, cross-border seasonal labour mobility, transformations and social impact in local societies

МИРЈАНА ПАВЛОВИЋ

Етнографски институт САНУ, Београд

mirjana.pavlovic@ei.sanu.ac.rs

МИГРАЦИЈА СТАНОВНИШТВА С ТЕРИТОРИЈЕ СРБИЈЕ У ТУРСКУ У ИСТОРИЈСКОЈ ПЕРСПЕКТИВИ. ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПЦИЈЕ ИСТРАЖИВАЊА

Исељавање становништва с територије данашње Србије у Турску одвијало се вековима у више таласа, који су се међусобно разликовали не само по времену, већ и по типу миграције. Неке од њих биле су принудне, па и са елементима прогона становништва. Други тип су била спонтана исељавања, трећи представљају организоване, а четврте договорене миграције, понекад и са одликама колонизације. Исељавањем је било обухваћено и сеоско и градско становништво, као и становништво које се разликовало по социјалном, верском, и етничком принципу.

Прича о миграцијама у Турску почиње за време територијалног проширења Османског царства на Балканско полуострво, када су Турци водили снажну колонизациону политику присилним премештањем становништва из новооснованих пограничних крајева у унутрашњост државе, а на њихово место доводили турско становништво, често и из Анадолије. Неколико следећих узастопних таласа са територије данашње Србије, у потпуности се разликују од претходних првенствено јер обухва-

тају турско, односно муслиманско становништво. Прво талас је након Астријско–Турског рата када је забележена масовна сеоба муслиманског становништва. Тада су формиране и посебне махале у Једрену и Истанбулу које и сада носе назив Нови Пазар (Јени Базар). Следе многобројни таласи који почињу након Првог српског устанка и трају још увек, а у појединим годинама попримају и карактер правих сеоба. Поред Србије, миграције су кретале и из Босне и Херцеговине, Црне Горе и Македоније.

Велике разлике су настајале и у процесу адаптације у земљи усељавања, односно у Турској. Новодошли су насељавали различите области, градске, као и сеоске средине, обично у групама према области из којих су долазили, али понекад и индивидуално бирајући, ако су били у могућности, област у којима су живели претходни досељеници. На адаптацију у новој средини утицали су бројни фактори: време исељавања, тип миграције, социјални статус, верска и етничка припадност и сл. Оно што је свим досељеницима у Турску било заједничко то је да су покушавали да очувају своју веру, матерњи језик и традиционалне обичаје. Наравно, успешност је такође била различита, а многи су и асимиловани и то опет у различите етничке групе.

Проблеми истраживања такве вишевековне миграције врло су комплексни. Као прво, немогуће је одредити ни број припадника појединих таласа, нити данашњи број њихових потомака. Ипак, Е. Мушовић процењује да у данашњој Турској живи око два милиона потомака исељеника, али са целог југословенског подручја, као и да су они насељени у скоро свим областима ове велике земље. Други проблем представља то што је миграција обухватала различите етничке групе: Тур-

ке, исламизовано словенско становништво, Албанце, мада поменути аутор сматра да је највише било исламизованих Срба. У земљи исељавања они су називани различитим именима мухаџири, Мухамеданци, Турци, конвертити, муслиманско становништво, Муслимани (велико М) у смислу етничке одреднице, Босанци, Бошњаци. Неки аутори наводе да су они и раније себе међусобно називали Бошњацима, а и данас је то најчешћи случај, бар по литератури. Други, пак, сматрају да се они осећају Муслиманима, али у етничком смислу. Различити путници који су и раније с њима долазили у контакт, као и наши туристи којих је данас све више у Турској, сведоче да су неретко наилазили и на појединце који су свој матерњи језик најчешће називали "наш језик" без било какве етничке одреднице, а понекад и "српски језик". Комплексној слици, па често и конфузији доприноси и то што и данас има исељеника са ових простора који се сећају свог српског порекла. Ретки појединци изјашњавају се чак као Срби муслиманске вере, што нарочито на друштвеним мрежама изазива презир, подсмех и различите увредљиве квалификације и коментаре.

У Турској, међутим, без обзира на време доласка, сви досељеници су регистровани као Турци, јер та земља ни раније, па ни данас, у већини случајева, законски не препознаје етничке мањине или их врло рестриктивно признаје. Осим тога, исељеници су били приморани да промене своја имена и узму турска презимена. Нека минимална права у Турској ипак су признавана, а и данас је то случај, само верским мањинама.

Адаптација досељеника се одвијала у врло сложеним условима и била је скопчана са бројним проблемима без об-

зира на време када су долазили. То се посебно односило на корените промене традиционалног друштва и потенцирање световних аспеката нове државе Турске са све већим ограничењима утицаја исламских институција на друштво у целини (на пример, укидање ношења феса или фереџе).

У Турској су досељеници најчешће груписани у одређеним градским квартовима и селима, јер им је то омогућавало да очувају свест о пореклу, матерњи језик некад и у четвртој генерацији, своје традиционалне обичаје (свадбене обичаје, мобе, прела и сл.), затим језички фолклор (народне песме, доскочице, приче и шале), народне игре и сл. Све то је, у немалој мери, и данас видљиво у њиховим заједницама, посебно у сеоским срединама, упркос томе што никада нису имали своје посебне званичне организације или удружења. Последњих година постоје неки покушаји и обећања турских власти за увођење бошњачког језика у школе, али, колико нам је познато, то још увек није реализовано. Ипак, једно кратко време југословенски исељеници немуслимански, досељени после Другог светског рата, имали су исељеничко друштво "Југословенска слога". Његови чланови, међутим, већином су били у брачним везама са Грцима и нису знали српски језик. У почетку су се у то друштво учлањивали и мухацири, али су касније иступили, с једне стране због притиска турских власти и кратковидности дипломатских представника југословенских власти, а с друге стране, због неповерења и секташтва у самом друштву.

На крају, можемо закључити да су, упркос великој жељи обе државе, и Србије и Турске, да се што више "Турака" исели из Србије, настани и асимилује у Турској, њихове заједни-

це су до данас опстале као посебни ентитети. Њихово истраживање у овом тренутку било би, с једне стране, преко потребно и хитно, посебно од стране истраживача са нашег подручја. С друге стране, неко организовано истраживање које би подразумевало јасну концепцију и методологију, а посебно учешће, па и научних, институција обе земље, за сада представља готово "немогућу мисију", како због политичких прилика у Турској и непрепознавања етничких мањина у њој, тако и због великог утицаја политике с разних страна да су сви они само Бошњаци, ма шта то значило. Концепцијски и методолошки добро засновано истраживање морало би да буде усредсређено на истраживање културног идентитета, али и истраживање различитих типова диференцијација у тим заједницама од културних, у смислу традиционалне културе, преко језичких, етничких (становништво и данас своје припадништво различито доживљава и изражава, бар незванично), до политичких и идеолошких различитости. Дакле, не само што је етницитет у великој мери политички феномен – што је опште познато, већ је такав и културни идентитет, ма колико се то често не истиче. Најсврсисходније истраживање би стога било оно које би првенствено дозволило самим казивачима, припадницима самих заједница да говоре о себи, а тек затим понудило класификације и закључке о различитим карактеристикама и последицима њихових миграција.

Кључне речи: миграције дугог трајања, теренска истраживања, Турска, ентитети са српског простора

ЈАДРАНКА ЂОРЂЕВИЋ ЦРНОБРЊА
Етнографски институт САНУ, Београд
jadranka.djordjevic@ei.sanu.ac.rs

О КОЈОЈ МИГРАЦИЈИ ЈЕ РЕЧ? – ВЕЗА ИЗМЕЂУ
ДЕФИНИЦИЈА, ТЕРМИНОЛОГИЈЕ И МИГРАЦИЈА –
ПРИМЕР ЕМИГРАЦИЈЕ ИЗ ГОРЕ У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ
20. И ПОЧЕТКОМ 21. ВЕКА

Гора је планинска котлина која се налази јужно од Призрена (Косово) на обронцима Шар-планине, Коритника и Кораба. Гора представља економски недовољно развијену област у којој је сточарство представљало главну привредну грану до почетка 20. века. Након што је ова привредна грана почела да замире, радне миграције из Горе постају интензивније. Печалба или одлазак "на гурбет" представља главни облик миграције у периоду од средине 20. до краја 70-их година 20. века. То је подразумевало одлазак мушке популације на рад у поједине градове република тадашње Југославије. Горанци су се у том периоду бавили углавном занатима – посластичарством, пекарством, златарством, а било је и оних који су обављали тешке физичке послове и тако зарађивали новац који су слали у Гору својој породици. Након што су мушки чланови породице који су били у емиграцији обезбедили адекватан животни простор почиње емиграција читавих породица из Горе. Бројнијем исеља-

вању читавих породица из Горе у знатној мери је допринела и економска криза 80-их, а нарочито 90-их година 20. века. Томе су у великој мери допринела и ратна збивања (НАТО бомбардовање 1999), као и политичке промене које након тога наступају на Косову. Период након 1999. године се наводи као пример најбројнијег исељавања породица из Горе до сада. Сматра се да су Горанци тада први пут били у ситуацији да емигрирају као прогнана лица. Миграције су текле у правцу Београда, као и појединих држава ЕУ (Хрватска, Италија, Немачка, итд).

У том погледу чини ми се посебно значајним питање типологизације одређене миграције. Проблем те врсте не постоји када је печалба у питању јер она представља тачно одређену врсту миграције која у случају горанске заједнице има препознатљиве карактеристике. Потешкоће са дефинисањем одређеног типа миграције јављају се код економске и политичке миграције. Утицај економске ситуације на миграције је био унеколико израженији до 1999. године. Након тог периода се суочавамо са ситуацијом када економски и политички фактори делују истовремено и отежавају одређивање примарног узрока за емиграцију, поготово уколико ситуацију посматрамо на личном нивоу. У вези са тим се такође поставља питање терминолошког детерминизма који се користи не само у јавном, већ и научном дискурсу за одређивање појединих врста миграција и колико он као такав утиче на перцепцију миграцијске ситуације од стране самих миграната. Суочавамо се са питањем разлика које постоје између дефинисања одређене миграције као посебног типа и смештања миграната у одређени оквир, односно са питањем колико таква пракса доприни-

си идентификацији миграната од стране других, као и њиховој самоидентификацији. Другим речима, мигрантска ситуација може да допринесе томе да се у једном краћем или дужем периоду у први план истиче управо мигрантски, а тек потом сви други идентитети које нека особа може да има.

Код овде посматраног примера миграцијске праксе (Гора и горанска заједница) показало се значајним за дискусију и питање дефинисања одређене миграције с обзиром на то да једна иста миграција може са становишта једне политичке опције да буде пример једне врсте миграције, а са становишта друге политичке опције пример неке друге врсте миграције и то по основу дефинисања државних граница. Емиграција из Горе у Србију након 2008. године се од стране оних који признају Косово као самосталан државни ентитет може дефинисати као пример спољне миграције, док се од стране оних који Косово сматрају саставним делом територије Републике Србије може дефинисати као пример унутрашње миграције. Горанци који емигрирају из Горе у државе ЕУ или у неке друге државе у том погледу се могу посматрати као део миграцијске популације из Србије, али и као део миграцијске популације са Косова. Све ово упућује на неопходност промишљања на тему терминологије и дефиниција које користимо за миграције, као и смештања миграната у одређену статистичку категорију, односно примену једног и другог апарата у анализи и презентацији научних резултата.

Кључне речи: Горани/Горанци, економске миграције, политичке миграције, Београд

САЊА ЗЛАТАНОВИЋ

Етнографски институт САНУ, Београд

szlat@eunet.rs

МЕТОДОЛОШКИ И ЕПИСТЕМОЛОШКИ ПРОБЛЕМИ ИСТРАЖИВАЊА НА ПОСЛЕРАТНОМ ТЕРЕНУ

Теренска истраживања српске заједнице југоисточног Косова обављала сам у енклави Витина, у Гњилану и околним селима, као и међу расељенима са овог подручја у Србији (у Смедереву, Врању и Врањској Бањи) у периоду од 2003. до 2006. године. Истраживање је имало за циљ да у ситуацији дубоко измењеног контекста од 1999. године и увођења протектората Уједињених нација на Косову сагледа однос између етничитета и других облика колективних идентификација (верске, регионалне, локалне, родне). У фокусу истраживања послератног дискурса наша су се два вида миграција: колонизација становништва из пасивнијих крајева јужне Србије, Црне Горе, Херцеговине и др. на Косову, спровођена у оквиру аграрне реформе у периоду после Првог светског рата, као и миграције после оружаних сукоба и успостављања међународне управе 1999. године.

Етнографско истраживање на послератном терену носи многобројне методолошке и епистемолошке тешкоће и недостаци. Недостаје литература која би из антрополошког угла

обрађивала стања конфликта, рата и оног што долази после. У домаћој науци такође недостају текстови који би "из прве руке" извештавали и објашњавали ситуације конфликта и ратова на простору бивше Југославије у последњој деценији двадесетог века. Теренско истраживање политички оптерећеног и осетљивог контекста поставља у први план етичка питања: квалитет емпатије и одговорност према истраживанима, могућност да заједница објављивањем стечених увида буде у неком смислу доведена у опасност, а ради се о мањинској заједници коју сачињава претежно сиромашно сеоско становништво које може да има мало реалног утицаја на кретања у послератном косовском друштву. Уобичајене истраживачке стратегије су морале бити "разлабављене" и додатно промишљене. Истраживачка рефлексивност и методолошка флексибилност биле су кључне одреднице истраживања кризног терена.

Кључне речи: миграције, теренско истраживање, послератни контекст, етницитет, Косово.

ГОРДАНА БЛАГОЈЕВИЋ

Етнографски институт САНУ, Београд

gblagojevic@hotmail.com

ПОВРАТАК У СРБИЈУ: ПРОБЛЕМИ ПРОУЧАВАЊА РЕМИГРАЦИЈА У СРБИЈИ ДАНАС

У фокусу интересовања овог истраживања налази се феномен спонтаних (добровољних) повратних миграција (ремиграција) и *повратника* (ремиграната) у Србији од половине 20. века до данас. У нашој етнологији и антропологији овој појави је посвећено мало пажње. Углавном су истраживачка интересовања усмерена на миграциона кретања унутар Србије, миграције из земље или стране имигранте који долазе у Србију или су у транзиту. Поставља се питање да ли је у Србији од друге половине 20. века па до данас било повратних миграција.

Овај рад је настао на основу сопствених теренских истраживања која подразумевају проучавање студија случаја породица које су емигрирале из Србије током деведесетих година 20. века, а ремигрирале у Србију током двехиљадитих.

Анализа прикупљеног материјала отвара многа питања. Уочавају се три основне групе проблема: 1) терминологија, тј. дефинисање проблема истраживања - однос административних дефиниција и онога што је затечено на терену; 2) ути-

цај државне регулације на реемиграцију и 3) проблеми у вези са моралом и истраживањем миграција - како приступити истраживању етички осетљивих тема.

Потребно је испитати који фактори утичу на ремиграције (економски, политички, психолошки, итд.), структуру повратника (професионалну, полну, старосну). Улога земље пријема и политика матице према ремигрантима – да ли високообразовани стручњаци имају могућност да примене стечена знања у Србији? Којим пословима се повратници баве по свом повратку? Са тим у вези су и проблеми уклапања у "старој" средини која је у међувремену за ремигранте постала нова.

Један од проблема у проучавању овог феномена је велика територијална дисперзија повратника. Ремигранти немају своја удружења, нису уочљиви у друштвеној средини. Сами испитаници често наглашавају да не желе да се јавно изнесу чињенице у вези са њиховим животом, ставовима и сл. На крају остаје отворено питање како приказати прикупљене резултате истраживања тако да задовоље научне стандарде, а да не повреде морална схватања испитаника.

Кључне речи: ремиграција, САД, Србија, политика матице

САДРЖАЈ

ПРОГРАМ	5
КЊИГА АПСТРАКАТА	11
Уводна реч	13
Биљана Сикимић <i>Документовање савремених миграција. Балканолошки институт САНУ</i>	17
Ивана Ј. Вучина Симовић и Ана С. Јовановић <i>Истраженост српског језика у дијаспори у оквирима филолошких и (социо)лингвистичких студија</i>	24
Владимир Ивановић, Александар Милетић и Петар Драгишић <i>Нови трендови у приступу проблематици југословенских миграција</i>	29
Мирослава Лукић Крстановић <i>Преиспитивање истраживачких политика: Ка етнологији миграција и интердисциплинарној умрежености</i>	36
Мирјана Бобић и Милица Весковић Анђелковић <i>Карактеристике и ставови потенцијалних миграната из Србије – неопходност и значај истраживања, теоријска основа и методолошки приступ</i>	44

Дуња Полети	
<i>Облици просторне покретљивости у Србији: мобилност и миграције</i>	49
Драгана Ковачевић Биелицки	
<i>Потреба за преиспитивањем методолошког национализма у истраживању тренутног стања миграција са подручја бивше Југославије у иностранство</i>	53
Јован Филиповић	
<i>Intellectual and Expert Diaspora: Serbian PhDs in the World</i>	58
Биљана Ђорђевић	
<i>Проблем миграција као изазов кључним политичким концептима и доминантним политичким теоријама</i>	61
Тања Вишић	
<i>"Women on the Move": Перспективе у изучавању родних аспеката миграција из Србије у Европску унију</i>	66
Драгана Антонијевић и Љубица Милосављевић	
<i>Старост гастарбајтера: стратегије живота у пензији мигрантске популације</i>	72
Марта Стојић Митровић	
<i>Неки проблеми у проучавању нерегуларних миграција и азилног система у Србији из перспективе антрополога</i>	75
Петко Христов	
<i>The Balkan gurbet/pečalbarstvo: traditional patterns and new trends</i>	79

Мирјана Павловић	
<i>Миграција становништва с територије Србије у Турску у историјској перспективи. Проблеми концепције истраживања</i>	81
Јадранка Ђорђевић Црнобрња	
<i>О којој миграцији је реч? – веза између дефиниције, терминологије и миграција – пример емиграције из Горе у другој половини 20. и почетком 21. века</i>	86
Сања Златановић	
<i>Методолошки и епистемолошки проблеми истраживања на послератном терену</i>	89
Гордана Благојевић	
<i>Повратак у Србију: проблеми проучавања реемиграција у Србији данас</i>	91

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

314.15(=163.41)(048.3)

ОКРУГЛИ сто Научно истраживање миграција у Србији: проблеми и иницијативе (2014 ; Београд)

Књига апстраката / Округли сто Научно истраживање миграција у Србији: проблеми и иницијативе, Београд, 8. децембар 2014. ; [уредник Мирослава Лукић Крстановић]. - Београд : Етнографски институт САНУ, 2014 (Београд : Чигоја штампа). - 95 стр. ; 21 cm

Радови на срп. и енгл. језику. - Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-7587-077-7

а) Миграције - Истраживање - Србија – Апстракти

COBISS.SR-ID 211664140